

Lik i djelo biskupa Josipa Jurja Strossmayera u mađarskoj historiografiji

Almaši, Robert

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:120:135834>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU

**LIK I DJELO BISKUPA JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
U MAĐARSKOJ HISTORIOGRAFIJI**

Diplomski rad

Mentor:

doc.dr.sc. Grgo Grbešić

Student:

Robert Almaši

Đakovo, 2015.

SAŽETAK

Autor u ovom radu opisuje lik biskupa Josipa Jurja Strossmayera u mađarskoj historiografiji i arhivskoj građi. Čini to na način da sabranu literaturu koja je na mađarskom jeziku prevodi na hrvatski. Budući da lik biskupa Strossmayera nije sustavno obrađen ni u jednoj literarnoj jedinici na mađarskom jeziku, ova studija jest doprinos Strossmayerovom korpusu na hrvatskom jeziku onako kako to vide mađarski povjesničari.

Autor nastoji biti objektivan, činjenično iznosi informacije i oblikuje ih u tematske cjeline. Važnim doprinosom se čini već prvo poglavlje, gdje Strossmayerovi suvremenici opisuju svog suputnika na mađarskoj političkoj sceni. U drugom poglavlju nalaze se sažeci povjesničara XX. stoljeća. I na koncu, u trećem poglavlju, autor donosi analizu arhivskih spisa.

Iznoseći informacije o biskupu Strossmayeru autor ne može, a da ne reflektira na tadašnju političku scenu, napose na hrvatsko – mađarske odnose. Cjelokupna dostupna građa objektivno svjedoči o lošem odnosu Strossmayera i Mađara što je potkrijepljeno mislima povjesničara i citatima arhivske građe.

Ključne riječi: biskup Strossmayer, hrvatsko – ugarski odnosi, nagodba, Hrvatski sabor, Mađarski parlament, politika, austroslavizam, panslavizam

SUMMARY

In this work the author describes the character of the bishop Josip Juraj Strossmayer within the Hungarian historiography and archival materials. He does this by translating the coherent literature from the Hungarian language in to Croatian language.

Due to the fact that bishop Strossmayer's character has not been systematically processed in any literal components in Hungarian language, this study is a contribution to Strossmayer's corpus in Croatian language as observed by Hungarian historians.

The author strives to be objective, gives factual information and forms them in to thematic units. The very first important contribution is within the first chapter in which Strossmayer's contemporaries describe their companion at the Hungarian political scene. The second chapter comprises the summaries of historians from the 20th century. And finally, in the third chapter the author brings an analysis of the archival documents.

Available materials prove the bad relations between Strossmayer and the Hungarians, which is supported by the opinions of historians and quotations found in the archives.

Key words: bishop Strossmayer, Croatian – Hungarian relations, agreement, Croatian Parliament, Hungarian parliament, politics, Austro-Slavism, Panslavism

UVOD

Govoriti o liku biskupa Josipa Jurja Strossmayera iz perspektive mađarske povijesti uopće nije lagan zadatak. No, ipak u godini njegovih obljetnica, 200. godišnjice rođenja i 110. godišnjice smrti, osjećamo se nukanim obraditi iz šire perspektive lik i djelo đakovačkog biskupa Strossmayera.

Mađarska historiografija biskupu Strossmayeru poklanja manje pozornosti nego što se kod nas u pravilu pretpostavlja. Informacije su fragmentarne, razasute – koji puta samo tek spomen imena ili službe prilikom opisivanja političkih zbivanja toga vremena, hrvatsko – mađarskih odnosa.

Ovim radom bismo htjeli na neki način sabrati ono što je u mađarskoj historiografiji i u arhivskoj građi na mađarskom jeziku nesustavno zabilježeno. Iz toga slijedi da je i sama podjela rada predstavljala problem, naime teško je često iste podatke osvijetljene uvijek kroz drugačiju prizmu mađarskih povjesničara usustaviti.

Jedan od načina koji smo smatrali u ovakvim okolnostima zadovoljavajućim jest podjela prikupljene građe u tri cjeline.

U prvoj većoj cjelini progovaraju Strossmayerovi suvremenici o njemu samom. Mađarski je političar Antal Csengery i sam boravio u njegovom društvu, stoga nam iz prve ruke svjedoči u svojim zapisima. Pretpostavljamo da je i drugi suvremenik, Ede Wertheimer, bio dionik biskupovog političkog života. Na kraju prvog poglavlja donosimo sažetak vijesti o smrti đakovačkog biskupa onako kako je to objavljeno u jednom mađarskom tjedniku.

Druga cjelina sadržava historiografiju XX. stoljeća koja već iz vremenski dalje perspektive promatra i opisuje događanja i učinke politike XIX. stoljeća. Nailazimo na opise parlamentarnih rasprava, govore, sažetke iz medija koji nam opisuju hrvatsko – ugarske odnose te Strossmayerov stav prema Mađarima i obrnuto, opet naglašavamo iz njihove perspektive. Često smo se morali određenoj problematici približavati iz šireg konteksta kako bismo pojasnili hrvatsku i mađarsku političku scenu Strossmayerova doba. Ovo poglavlje zaključujemo s mađarskom crkvenom historiografijom i oskudnim podacima o Strossmayeru na I. Vatikanskom saboru.

Treći dio rada će nam se možda učiniti najzanimljivijim. Donosimo analize arhivskih spisa iz Nadbiskupijskog arhiva u Đakovu i Mađarskog nacionalnog arhiva u Budimpešti. Spomenutu građu smo kategorizirali u spise pastoralne, političke naravi,

odnosno pogrde na biskupa. Mađarski arhiv je oskudniji glede podataka, ali ono što je bilo dostupno u digitalnom obliku sažimamo u ovom radu.

1. STROSSMAYEROVI SUVREMENICI O NJEMU

1.1. Antal Csengery¹

Hrvatski sabor je 27. veljače 1866. godine carskom odredbom pozvan imenovati delegaciju koja će predstavljati Hrvatsku u pregovorima s Mađarskom u vezi rješavanja državnopravnih odnosa. Isti poziv je upućen i mađarskom parlamentu. Obje strane su imenovale dvanaesteročlanu delegaciju. Mađari su izabrali za predsjednika izaslanstva ministra, grofa Antala Majlátha (1801. – 1873.), a Hrvati biskupa Strossmayera. Na privatnim raspravama sa strane mađarske delegacije uvijek je govorio ministar pravosuđa, Ferenc Deák (1803. – 1876.), a s hrvatske strane biskup Strossmayer. Bila je jedna rasprava na kojoj je Deák držao govor od sat i pol vremena. Hrvati su s čuđenjem slušali kako uvjerljivo govori. Strossmayer je uvijek imao pripremljene govore, s velikim frazama, on sam bi se razbuktio sav, skroz zacrvenio. Samo se ministar prosvjete, József Eötvös (1813. – 1871.) zagledao u velikog govornika. Csengery se uvijek sablažnjavao na biskupovu predavanju, jer su mu govori bili patetični i sastanke je promatrao kao skupove slavenskih naroda. Jednom prilikom, kada je u dvorani Kisfaludy na Akademiji govorio o tome kako su Mađari proganjali Hrvate 1848. godine, Deák je izgubio strpljenje, šutnuo stolicu ispod sebe i izašao. Hrvati su se pogledavali. Strossmayeru je bilo neugodno, do ušiju se zacrvenio. Budući da je rekao nešto što je sablažnjavajuće, ispričao se. Nekolicina onih koji su sjedili bliže Strossmayeru počeli su objašnjavati panslavenskom apostolu da su mu tvrdnje protiv Mađara neutemeljene. Otišli su po Deáka i molili su ga da se vrati. Strossmayer se ponovno ispričao i ubrzo završio svoj govor.

Nagodba 1868. godine je nastala na temelju pregovora 1866. godine. 1866. godine mađarsko državno izaslanstvo je stajalo nasuprot krajnjoj ilirskoj stranci, u čije ime je apostol Slavije, Strossmayer, vodio riječ.²

Kaže Csengery kako se i početna točka razgovora razlikovala od njihove. Oni su u prošlosti vidjeli personalnu uniju, zaboravivši to da nije samo osoba vladara, nego

¹ Antal Csengery (1822 – 1880) je političar, publicist, saborski zastupnik i potpredsjednik Mađarske akademije znanosti.

² Usp. *Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései*, Politički zapisi, prir. L. Csengery, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1928., str. 182.

cijeli ustav, vlada i pravosuđe bilo zajedničko. I za vrijeme pregovora su se mijenjale točke gledišta prema izgledima.³

Csengery donosi jednu zgodu o biskupu i Deáku. Kad je Deák rekao Strossmayeru koliko je Mađarska spremna popustiti, panslavenski apostol je s oduševljenjem je skočio s divana/sofe i poljubio Deáka. Konobar u gostinjcju je ulaskom prekinuo potvrđivanje. No, on je došao reći kako je ovdje izaslanstvo koje želi odati čast biskupu Strossmayeru. Strossmayer je pri odlasku još jednom poljubio Deáka i rekao kako se sada odlazi lakše duše. Deákov poznanik koji je također bio u gostinjcju, Angol Kiralynő, bio je Strossmayerov susjed. On je naknadno pričao o tom primanju delegacije kod biskupa. Navodi jednu biskupovu rečenicu iz razgovora: „Molim vas, nemojte vjerovati Mađarima, napose ne Deáku koji sve obećava, ali zasigurno vara Slavene!“⁴

1.2. Ede Wertheimer⁵

„Ja sam onoliko Hrvat, koliko i Mađar jer ne poznajem mađarski interes koji bi bio oprečan hrvatskom“ – izjava je predsjednika vlade, grofa Gyule Andrásyja (1823. – 1890.).

Kada je ovako govorio, bez sumnje je mislio na Hrvatsku koja bi bila sastavnica krune svetog Stjepana Ugarskog i koja ne bi sebi umišljala da je odvojeno državno tijelo. Na drugom mjestu pak Andrásy govori i ovako: „...s Hrvatima bi se trebalo postupiti na način da im se dadne zob i bič.“ Ovo je izrekao kako bi Hrvatsku prisilio na pomirenje s Mađarskom. Ministar je sve više priželjkivao mirno rješavanje mađarsko – hrvatskih odnosa jer zna da je pitanje Hrvatske Mađarskoj otvorena rana. U Hrvatskoj je narodna stranka izvjesila zastavu samostalnog prava čime je proklamirala odcjepljenje od Mađarske. Povezano s tim, imali su nadu da bi se u određenom trenutku ujedinjenjem od Rusije poduprte Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Vojne krajine i pripojenjem polako raspadajuće Turske stvorilo veliko jugoslavensko carstvo, čiji nastanak bi bio velika opasnost kako na Mađarsku, tako i na Austriju. Stoga je bilo potrebno pripomoći one vlasti u Hrvatskoj koje s Mađarskom namjeravaju živjeti u mirnim i bratskim odnosima.

³ Usp. *Isto*, str. 183.

⁴ Usp. *Isto*, str. 184.

⁵ Ede Wertheimer (1848 – 1930) je povjesničar, publicist i redoviti član Mađarske akademije znanosti.

Potreba za hrvatsko – mađarskom nagodbom postala je sve veća i Hrvatskoj je trebalo biti jasno da joj sudbina ovisi o pregovorima između mađarskog sabora i bečke vlade.

Prošlo je Schmerlingovo⁶ i Belcredijevo⁷ vrijeme, kada su Hrvati mogli nesmetano napadati mađarski sabor. Iako se Mađarska polagano uspinjala na ljestvici vlasti, Deák pruža Hrvatima ruku pomirenja. Ponudio im je široku autonomiju i osigurao ih o zadovoljavanju povijesnih i nacionalnih potreba. Zauzvrat je očekivao da se Hrvatska pridruži u sastav mađarske krune. To bi podrazumijevalo da hrvatski sabor ima pravo na svoje izaslanike u takozvanom mađarskom krunidbenom saboru.

Najugledniji i najopasniji protivnik svake mađarsko – hrvatske nagodbe bio je đakovački biskup Strossmayer. On, koji svoju mržnju prema Mađarima nikada nije skrivao, 17. prosinca 1866. godine je ovako govorio: „*ljudi vlade nemaju niti politički karakter, niti politički značaj*“. Trebalo ga je uvjeravati da kod svojih kolega zastupnika ne ostavi svoj utjecaj. Suvremenik Werther kaže kako je zbog svog ponašanja, koje nije bilo uskladivo sa službom, ministar vanjskih poslova u Beču, grof Friedrich Ferdinand von Beust, pozvao Strossmayera i stavio ga pred izbor: ili će umirujuće djelovati na zagrebački sabor ili će se odreći svoje biskupske službe. Bilo je i onih koji su ga pokušali odvratiti od sudjelovanja na krajevnom saboru u Zagrebu i preporučivali mu da oputuje u Pariz. Kako je Strossmayeru bilo strastveno govoriti o patnjama hrvatskog naroda kao da je govorio o vlastitim, potvrđuje i ovo pismo pisano 3. siječnja 1873. godine:

„Narod moj, čije je nakon Boga moje srce i moj život, stoljećima pati i uistinu je mučen. I povijesti njegovih muka nije kraj. Čašu muka do dna mora ispiti. Tješim se da narod koji zna da pati, nije izgubljen. Patnja, ako je na pravi način znaju razumjeti i shvaćati, uvijek je zalog približavajućeg uskrsnuću. Ja naravno neću doživjeti to uskrsnuće, ali prema svojim sposobnostima sve ću učiniti da na tom putu tome doprinesem.“

Ovo pismo se nalazi u arhivu grofa Andrásyja. Nije nam poznato tko je adresat ovog pisma. Strossmayer je volio sebe predstaviti kao nesebičnog jugoslavenskog rodoljuba koji je spreman radi domovine pretrpjeti svaku muku. Ali pripadao je onima, mišljenja je Wertheimer, u kojima se osim političkog fanatizma sjedinjuje i osobna

⁶ Anton von Schmerling (1805 – 1893) ministar države koji je nakon svog izbora 1860. godine pozvan izraditi umjereni liberalni ustav na centralističkim temeljima za cijelu Monarhiju.

⁷ Richard Belcredi (1823 – 1902) austrijski političar. Nakon Schmerlinga izabran je za ministra unutarnjih poslova. Provodio je protumađarsku politiku.

ambicija i taština, kako bi svagdje stajali na prvom mjestu. Više je držao do svojih crkvenih beneficija, negoli do hrvatskog javnog prava.

U srpnju 1867. godine izjavio je svom protivniku barunu Rauchu da će se, ako je potrebno, prilagoditi namjerama vlade, ali neće popustiti od svog uvjerenja. To je baruna nukalo na sljedeću izjavu: „*Zbog njegove klimave savjesti ne bih se čudio da i svoju vjeru zaniječe ako je u pitanju zadovoljavanje njegove taštine i njegovih ideja.*“⁸ Takav je bio biskup Đakova, piše Ede Wertheimer, koji je jedno vrijeme držao u ruci život Hrvatske, koji je nakon protivljenja dogmi nezabludivosti najprije došao na europsku scenu, a zatim je, kao i ostali crkveni poglavari, pognuo svoju glavu pred dogmom.

Strossmayerovom i Mažuranićevom odsutnošću nije se puno postiglo. Većina sudionika pokrajinskog sabora nije htjela popustiti pred 42. člankom zakona 1861. godine o osiguranoj autonomiji.⁹ U tom smislu, hrvatski političari su se sve više uljuljali u zamisao kako nisu obvezni priznati nikakvo zajedničarenje s Mađarskom u donošenju zakona.¹⁰

Nakon sklapanja mađarsko – hrvatske nagodbe preostalo je s tim povezano, isto tako važno i nelagodno pitanje koje je trebalo riješiti, a to je ukidanje Vojne Krajine, postavljanje građanskog upravljanja, umjesto vojnog, i prepuštanje istog Hrvatima. Iz političkog gledišta ovo je bilo uistinu od velikog značenja. Dok je Krajina bila u ovakvoj organizaciji, prijetila je opasnošću za Mađarsku, koja je u tome vidjela čvrsti stup bečkih reakcionarskih krugova. Oni su pak Krajinu držali za stanicu odakle će Mađarsku u novonastaloj situaciji razoriti i upravo nastajući dualizam uništiti. Naime, krajinske pukovnije su 1848./49. godine doprinijele porazu mađarske revolucije. Drevna Vojna Krajina je ona nit koja se provlači od Jadrana do Transilvanije i prema Dalmaciji, Bosni i Rumunjskoj označava granicu. Ali ni Mađarskoj ni Hrvatskoj nije više bilo potrebno da se štite od osmanskog napada.

⁸ Ova izjava stoji u jednom pismu baruna Raucha kojeg je uputio vjerojatno grofu Andrassyju. Nadnevak stoji: 9. srpnja 1867. godine, mjesto Zagreb.

⁹ 1861.: 42. čl. § 1.: U Zagrebu zasjedajući Sabor Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije izriče kako nakon događanja 1848. godine između Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i Kraljevine Mađarske pravno je prekinut odnos svake naravi koji se odnosi zakonodavstvo, upravljanje ili pravosuđe, osim da je Njegovo Veličanstvo, zajednički kralj, u smislu do 1848. godine zajedničkih zakona, okruni za kralja Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i to iz slobodne volje naroda Trojedne Kraljevine istom krunom i krunidbenom ceremonijom kako je bio okrunjen za mađarskog kralja. Usp. E. WERTHEIMER, *Gróf Andrassy Gyula élete és kora*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, str. 448.

¹⁰ Usp. *Isto*, str. 446 – 455.

Umanjenjem vlasti polumjeseca granična straža je izgubila vojni značaj. Graničnu stražu u Transilvaniji 1851. godine su raspustili, a ostao je netaknut banski i hrvatski vojni sustav.¹¹

Prvi pregovori o raspuštanju Vojne Krajine sežu u ono vrijeme kada je kraljevski par, po nastanku nagodbe u pratnji Beusta i Adrássyja, posjetio Zagreb. Grof Adrássy je bio upozoren da požuri s osvajanjem Krajine, prije nego što Srbija, Bosna, Hercegovina, Crna gora, Bugarska i Albanija budu upotrijebile oružane snage. U tom slučaju bi krajinski ustanak bio od većeg značaja. Srpski nacionalisti, pod vodstvom dr. Svetozara Miletića, su zastupali teoriju o velikoj Srbiji u čijem bi sastavu bile Crna gora, Bugarska, Bosna, Hercegovina, Albanija, Hrvatska, Slavonija, Dalmacija i Vojna Krajina. Ne treba biti posebno oštrouman, piše Ede Wertheimer, da se pretpostavi kako bi razmišljala granična straža pod utjecajem Miletića i Strossmayera, apostola panslavističke ideologije.¹²

U međuvremenu, donošenjem zakona 8. lipnja 1871. godine, austrijski Reichsrat se slaže da se Krajina pripoji Hrvatskoj. U kolovozu iste godine započelo je oslobađanje Krajine od vojnog upravljanja. Deset godina kasnije, 1. kolovoza 1881. godine, proces je završen.

1.3. Vijest o smrti biskupa Strossmayera u mađarskom tisku¹³

Donosimo sažetak izvješća o smrti biskupa Strossmayera objavljenog u mađarskom tjedniku *Vasárnapi Újság*. Izvjestitelj nije naveden.

U sjedištu svoje biskupije, 8. travnja, preminuo je đakovački biskup Strossmayer, stoji u članku tjednika, najvjerniji zastupnik hrvatske protumađarske politike i borac panslavenskih ideja. Bez sumnje, u njegovoj osobi sahranjuje se nesvakodnevna osobnost - izvanredna sposobnost i snaga volje koju je pokretala goruća ambicija. Iz te perspektive, ako pogledamo unazad, vidimo više ruševina nego djela. Svoje ciljeve nije postigao. Povijest je pozvana izreći sud nad njegovom osobom.

Strastveni navjestitelj slavenskog duha i panslavenskog jedinstva potječe iz njemačke obitelji. 1815. godine je rođen u Linzu. Svoju teološku izobrazbu stekao je u đakovačkom sjemeništu i na fakultetu u Pešti. Svjestan svojih velikih sposobnosti,

¹¹ Usp. *Isto*, str. 477 – 500.

¹² Usp. *Isto*, str. 497.

¹³ *Strossmayer püspök (1815 – 1905)*, u: *Vasárnapi Újság*, 16. travnja 1905., str. 246.

široke obrazovanosti te izvrsnih retoričkih sposobnosti, već je u mladim svećeničkim danima bio pun ambicija i postavio si za cilj stjecanje najviših crkvenih časti. Brzo je napredovao. Kao mlad čovjek postao je ravnateljem Augustineuma u Beču, a 1849. godine, sa svoje 34 godine, na prijedlog bana Jelačića postaje đakovačkim biskupom. 8. rujna 1850. godine je zaređen u Beču po služenju kardinala Viale Prele, apostolskog nuncija i kartaškog nadbiskupa Vazula Erdélyija, grkokatoličkog biskupa Ordee i Rudolfa Thysebaerta, biskupa u Olmützu.¹⁴

Za njegovu ambicioznost bilo je sve to malo. Kako bi postigao svoje visoke ciljeve, naizgled je podržavao sve političare koji su bili shrvani apsolutizmom. Bio je federalist s Goluchovszkijem, centralist sa Schmerlingom. Protivio se nagodbi s Mađarima. Kad je pak vidio da će usprkos protivljenju nagodba biti donesena, promijenio je svoju politiku i 1867. godine postao predsjednikom hrvatske nagodbene komisije i jednom prilikom je oduševljeno pozdravio članove mađarske delegacije. Kad je pak bilo u vidu ispražnjavanje zagrebačke nadbiskupske stolice, htio je steći naklonost mađarske vlade. Ustvari je vodio sasvim drugačiju politiku. Već je tada bio pokretač panslavenskih nastojanja, što nije bilo nepoznato niti u Beču, niti u Budimpešti. Na ispražnjenu zagrebačku stolicu imenovan je Josip Mihalović. Tada se uvrijeđeni Strossmayer okreće još većim protivničkim elanom prema mađarskom narodu.

Stupa u europsku popularnost kao najveći protivnik dogme o papinoj nezabludivosti. Nakon izricanja dogme nije ju htio prihvatiti, dapače, htio je Hrvate odijeliti od papine nadležnosti, no protivljenje svećenstva i naroda ga je ipak spriječilo u tome. Kasnije se ostavio tog negodovanja prema Rimu, čak je tražio milost papinskog dvora. Pokazao se zagovarateljem ideje pape Leona XIII., a to je „osvajanje“ ortodoksnih Slavena. Na njegov prijedlog je papa dozvolio jugoslavenskim katolicima glagoljsku liturgiju. Mađarskoj vladi i hrvatskim političarima koji su prema Mađarima gajili dobre odnose, uzrokovao je mnogo neugodnosti. Volio je raditi iza kulisa. Velike svote je trošio na medije koji su podržavali njegove ideje, na odgajanje mladeži u njegovu duhu i na svaki drugi politički cilj koji je odgovarao mržnji Mađara i panslavenskog pokreta. Zbog toga je opteretio velikim svotama imanjanja svoje biskupije, dao je izrezati bogate šume, čime je narodu uskratio zaradu i šumske pašnjake. 1888. godine osvojio je veliku pozornost telegram kojeg je biskup poslao povodom 900.

¹⁴ *Strossmayer József, diakovári püspök*, u: Vasárnapi Újság, 6. svibnja 1866., str. 212.

obljetnice postojanja ruskog kršćanstva, zbog čega ga je kralj ukorio. Od tada se još više povlači od javnih nastupa, ali imao je ruke u mnogo panslavenskih pokreta.

Bio je čovjek izvanrednog obrazovanja i sposobnosti, učinio je mnogo toga za hrvatsku prosvjetu. Dušu mu nije grijala samo ambicioznost, već i rodoljublje koje je svojim nastojanjem i požrtvovnošću i u narodu raspirivao. Mnogo je žrtvovao za zagrebačko sveučilište, za đakovačku bogosloviju i za katedralu, svojim doprinosom je osnovao galeriju u zagrebačkom muzeju. Ova djela će trajnije čuvati njegov spomen, negoli političko djelovanje.

2. SUVREMENA MAĐARSKA HISTORIOGRAFIJA O STROSSMAYERU

2.1. Spisi za povijest nacionalnog pitanja

2.1.1. Životopis iz perspektive mađarske povijesti

Iako smo već zašli dublje u temu našega rada, negoli to može biti jedan životopis, želimo ovdje predstaviti obilježja života Josipa Jurja Strossmayera onako kako to čitamo u mađarskoj historiografiji XX. stoljeća.

Đakovački biskup je jedan od voditelja hrvatskog narodnog pokreta i borbe za kulturno jugoslavensko zajedništvo. Od 1860. do 1873. je voditelj Narodne stranke. U Reichsrathu u saboru, na delegacijskim pregovorima, se borio za federalnu monarhiju, a unutar nje za jednu složnu, gospodarski i politički autonomnu jugoslavensku državu, surađujući s voditeljima češkog i slovenskog narodnog pokreta. Nakon kompromisa 1873. godine, Strossmayer se povlači iz aktivne politike, ali Nezavisna stranka i ujedinjena oporba ga je smatrala svojim vođom. On je pokrenuo pokret za osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1867.) i zagrebačkog sveučilišta (1874.). U Rimu je reorganizirao inozemno čvorište jugoslavenskog narodnog pokreta, Zavod svetog Jeronima. Između ostalih stvari imao je ideju o vjerskom zajedništvu Hrvata i Srba. U vezi toga je više posjećivao Beograd, a ruska ortodoksija je pomno pratila njegovo djelovanje. 1888. godine car je izrazio svoje nezadovoljstvo u Bjelovaru na vojnim vježbama, jer je povodom Metodovih svečanosti iz Rusije dobio čestitku. Kod Rimske kurije je pokušavao postići u Dalmaciji i Senjskoj biskupiji ozakonjenje glagoljske liturgije. U vezi toga je održan skup u Splitu, 5. svibnja 1891. godine, na kojem je sudjelovao i Strossmayer, ali i predstavnici Srba. Ovdje su se zauzeli za bratstvo Hrvata i Srba i uputili su pismo papi Leonu XIII. u vezi slavenske liturgije. Papa i državni tajnik Rampolla su podržavali Strossmayerove naume. Rimska kurija ga je pak podržavala protiv mađarske vlade s kojom je došao u sukob '90-ih godina u vezi jezika vjeronauka u slavonskim mađarskim željezničkim školama i u vezi slavonskih mađarskih župa. Biskup se nije udostojao dozvoliti u svojoj biskupiji propovijed i katehezu na mađarskom jeziku. Ekskomunicirao je one mađarske vjernike koji su svoju djecu upisivali u mađarske škole. Zbog toga je mnogo slavonskih mađarskih sela prešlo

na protestantsku vjeroispovijest.¹⁵ Kad se 1898. godine pojavio plan srpskog konkordata, dio hrvatskog i srpskog tiska je bio za, no srpska vlada nije htjela ni čuti za vjerska popuštanja da bi se ostvarilo zajedništvo s Hrvatima. U to vrijeme Strossmayerovi srpski odnosi su se pogoršali. Službeni srpski krugovi od 1885. godine nisu dozvoljavali da pohađa tamošnju pastvu, čiji je bio vikar. No, 1898. godine odrekao se vikarske časti.¹⁶

2.1.2. Nacionalno pitanje o prijedlogu zakona o građanskom braku u raspravi zastupnika

Nismo ovdje pozvani elaborirati samu raspravu, već samo reflektirati na osobu Strossmayera. 23. veljače 1894. godine saborski zastupnik Imre Veszter (1839. – 1915.) u Mađarskom parlamentu spominje Strossmayera u kontekstu predloženog zakona o građanskom braku, gdje on smatra usvajanje istog predloška mađarskim interesom, što mu dokazuje protivljenje ostalih naroda. I upozorava na Strossmayerovo ponašanje i izjave, jer i to dokazuje mađarski interes budućeg zakona.¹⁷

2.1.3. Govor Nikole Tomašića¹⁸ prigodom rasprave o proračunu godine 1896.

Nikola Tomašić priznaje da je ideja slavenizma svakom slavenskom narodu privlačna, ali ima momenata koji tu privlačnu snagu mogu itekako paralizirati. Tome, da bi na Hrvate druga slavenska plemena ili jugoslavenska plemena na Hrvate ili Hrvatsku mogla utjecati snagom privlačnosti, se protive dvije stvari. Prvo, Hrvati su zapadnog obrazovanja, a drugo, ostala slavenska plemena su glede vjeroispovijesti istočnjaci. Te dvije zapreke su uvijek bile prisutne, što je pak uzrokovalo da se Hrvatska nikad nije mogla sporazumjeti s ostalim slavenskim plemenima. Hrvatski narod jest slavenski, ali ne u panslavenskom ili jugoslavenskom smislu jer tako ne mogu biti. Hrvati žele sačuvati vlastiti individualizam, ali i stupanj obrazovanja. Oni ljube svoj nacionalni

¹⁵ Usp. *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában III. (1900 – 1903)*, Politički spisi, prir. G. Kemény, Tankönyvkiadó, Budapest, 1964., str. 156.

¹⁶ Usp. *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában II. (1892 – 1900)*, Politički spisi, prir. G. Kemény, Tankönyvkiadó, Budapest, 1956., str. 786 – 787.

¹⁷ Usp. *Isto*, str. 121.

¹⁸ Nikola Tomašić (1864 – 1918) je hrvatski ban od 1910 do 1912. godine. Nekoliko mjeseci 1903. godine obnaša službu ministra u ugarskoj vladi.

individualizam, ali i svoju vjeru. Nacionalni individualizam, vjera, obrazovanje, sve to bi bilo izloženo nazadovanju u jednoj jugoslavenskoj zajednici. Tomašić tvrdi da to nije samo njegova točka gledišta. Ne želi ulaziti u raspravu je li nagodba iz 1868. godine dar ili nije, jer svatko dobro zna na koji način se ona ostvarila. I opetovano naglašava da to nije samo njegova točka gledišta, već bi trebala postati svačija tko imalo poznaje povijest. Zbog toga u Hrvatskoj nikada nije bila jugoslavenska stranka. Istina jest da je Strossmayer bio jugoslavenskog osjećanja, ali njegova stranka nipošto nije bila jugoslavenska, već hrvatska. Ako Hrvati budu vidjeli da Mađari vode politiku kao Austrijanci, naime, ako bi sklopljenu nagodbu sada već drugačije tumačili, ako ne bi htjeli uvidjeti da imaju zajedničkih poslova i interesa, ako Hrvati budu vidjeli da priznati se Hrvatima zavrjeđuje uvredu, tada će biti uvjereni da je to austrijska politika.¹⁹

2.1.4. Nezavisni mediji o hrvatsko – ugarskim odnosima i o hrvatskom nacionalnom pokretu

Ujedinjena oporba pod Strossmayerovim vodstvom se bori protiv važeće nagodbe, nastoji je izmijeniti u temeljima; na sličan način agitira s oružjem velikohrvatske politike. Protiv Mađara grije ga mržnja koja i Strossmayera resi. Osim toga, ujedinjena oporba puna je klerikalističkih nastojanja, a među sredstvima političke agitacije jesu i crkveno – politika pitanja. Sam Strossmayer je *gratissima persona* u Rimu i vrlo lukavo iskorištava svoj utjecaj u Svetoj Stolicu. Mađari su često osjetili štetne posljedice zbog tog snažnog utjecaja i Strossmayerove vješte diplomacije. U hrvatskom javnom mnijenju ima veliku popularnost koja je toliko jaka da ga je jednom prilikom kralj kaznio zbog jednog telegrama upućenog u Kijev, a popularnost mu nije opala.

Zahvaljujući velikoj popularnosti biskupa Strossmayera, 1898. godine pri izborima oporba se snažno povećala, a prije nekoliko godina skoro raspadajuća oporba na prošlom saboru je izrazila opoziciju protiv bana Kuhena-Héderváryja.²⁰

Političar Ödön Barta, 25. studenog 1901. godine, progovara o hrvatskom pitanju i uz to spominje Strossmayera i slučaj Svetog Jeronima zbog kojeg se uzdigla prašina. No, tom prigodom nije htio iznijeti detalje zbog kojih je sve to nastalo, samo to da su i iz toga izašle na vidjelo stvari koje pokazuju da je i to pokret koji vrijeđa mađarske

¹⁹ Usp. *Isto*, str. 439.

²⁰ Usp. *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában III. (1900 – 1903)*, str. 198.

interese. I navodi se jedan primjer. Zastupnik Šime Mazzura²¹ na jednom narodnom skupu je zahvalio Strossmayeru zbog zauzetosti oko zavoda. I dalje piše Bartha da se ne zna što je to Strossmayer toliko napravio da mu se treba zahvaliti, ali i ako je napravio, zasigurno je to bilo protiv Mađara i ako ga slave na javnom skupu to je toliko opasno, kao kad bi talijanski zastupnik došao i među socijalistima održao govor.²²

Mađarska sela usprkos molbama nisu od biskupa Strossmayera dobila mađarskog kapelana, kako ne bi mađarski jezik kultivirali. Spominje se slučaj Maradika i Hrtkovaca.²³

Mađarska vlada je 1903. godine pokrenula akciju vatikanske diplomacije, naprije posredstvom mađarskih biskupa, a zatim posredstvom nuncijature. Mađarska vlada je bila spremna ozbiljnu materijalnu pomoć dati grkokatoličkom svećenstvu, zatim financirati akcije u Americi, Rumunjskoj i Slavoniji. Zauzvrat je tražila da Vatikan moralno podupre akcije koje su u službi izgradnje mađarske nacionalne države, odnosno da im se ne suprotstavlja. Želje Mađara su bile sljedeće: neka Vatikan prihvati mađarsko stajalište o Zavodu sv. Jeronima i o rusinskom sjemeništu u Beču i neka odbaci planove koji promiču jugoslavensko i ukrajinsko zajedništvo; svrgnuće Lucaciu-a i Strossmayera, pobijanje hrvatske crkvene oporbe protiv mađarskih akcija, proširenje jurisdikcije primasa Mađarske na hrvatske i rumunjske biskupije.²⁴

Predsjednik Vlade, István Tisza, piše 20. siječnja 1904. godine grofu Miklósu Szécsen, austrijsko – mađarskom veleposlaniku u Vatikanu, u vezi slučajeva važnih iz nacionalne perspektive. Nutarnje proturječje se očituje kod jugoslavenskih biskupa tako da se nacionalne manjine na području mađarskog carstva samo onda uvažavaju, kad se izvlači nekakva korist. A Mađare koji nehotice dođu pod njihovu jurisdikciju svim silama potiskuju. Možda je satira sudbine, a ujedno i znak upozorenja jugoslavenskim sanjarima da su se baš za vrijeme više od polustoljetnog Strossmayerovog biskupovanja Mađari s nekoliko tisuća povećali na sto tisuća. Biskupski dvor u Đakovu prema njima izražava nevjerojatnu netoleranciju. Strossmayer na čelo mađarskih župa postavlja hrvatske svećenike, mađarsku propovijed ne podnosi, mađarsku djecu ne dozvoljava podučavati vjeronauku na materinjem jeziku, Mađare ekskomunicira, crkveni sprovod uskraćuje itd. - zbog čega se događaju masovni preobrati. Pita se Tisza, gdje je ovdje

²¹ Šime Mazzura (1840 – 1918) je hrvatski publicist i političar.

²² Usp. *Isto*, str. 200.

²³ Usp. *Isto*, str. 201.

²⁴ Usp. *Isto*, str. 241.

regula de idiomate?²⁵ I dalje piše da skuplja otežavajuće informacije o đakovačkom dvoru i traži veleposlanikovo mišljenje glede mogućnosti da će Rim stegom odrediti jugoslavenskim biskupima da zadovoljavaju vjerske potrebe mađarskih vjernika.²⁶

28. veljače 1904. godine, veleposlanik grof Miklós Szécsen odgovara na pismo Istvána Tisze. Spominje smrt pape Leona XIII. i ostale moguće personalne promjene u Rimskoj kuriji koje ulijevaju nadu da će Sveta Stolica odsada manje slušati ljude poput Strossmayera, tako da se naravni i organski razvoj Mađara od vatikanskih utjecaja ne mora posebno čuvati.²⁷

2.2. Razvoj hrvatsko – ugarskih odnosa

Carev rukopis u dodatku Listopadske diplome²⁸ poziva hrvatskog bana Šokčevića da sazove jednu sjednicu, sasluša mišljenje i iznese prijedlog o hrvatsko – slavonskom predstavništvu. Odredba je postavila zadaćom saboru da zasjeda s mađarskim parlamentom i izjasni se na koji način želi riješiti svoje odnose s Mađarskom. Prema banovom odgovoru, s radošću je prihvaćena ova odredba. Javno mnijenje u Mađarskoj se nada pronaći protutežu spram inkorporirajućih austrijskih provincija.²⁹ Časopis *Pesti Napló* s radošću je registrirao da je Strossmayerov *Pozor* oštro osudio činjenicu da bi mu cilj bio raskidanje prijateljskih odnosa između dviju država. Iako su se s hrvatske strane čule i glasine protivljenja, mađarski nacionalni pokret odiše nadom. Saborski zastupnik u ugarskoj vladi, Oszkár Ivánka, u jednom članku je rekao kako je nekoć on bio taj koji je na napadajuću hrvatsku vojsku prvi ispalio iz topa, a sada iskreno želi da se slobodan Hrvat sjedini sa slobodnim Mađarom. Uz izjavu da „mi ne želimo vladati ni nad kim, niti ikoga priznajemo vladarom nad nama“, dolazi još i skriveno aludiranje na zajedničku borbu: „pod svaku cijenu ćemo biti sposobni odgovoriti na zadaću i ispuniti ju što očekuje od nas obrazovana Europa.“³⁰

²⁵ U prijevodu bi značilo pravilo jezika.

²⁶ Usp. *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában IV. (1903 – 1906)*, Politički spisi, prir. G. Kemény, Tankönyvkiadó, Budapest, 1966., str. 153.

²⁷ Usp. *Isto*, str. 156.

²⁸ Listopadskom diplomom je car Franjo Josip I. 20. listopada 1860. godine uveo ograničenu ustavnost i reorganizirao Habsburšku Monarhiju.

²⁹ Usp. GY. SZABAD, *Forradalom és kiegyezés választóján*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967., str. 395.

³⁰ Prema: GY. SZABAD, *Nav. dj.*, str. 396.

U predvečerje Banske konferencije objavljena odredba vlade obećava autonomiju zakonodavnih tijela u Hrvatskoj, no teritorijalna pitanja, između ostalog pripadanje Međimurja, ostaje neriješeno.³¹ 26. studenog započinje banska konferencija na kojoj veliku pozornost dobiva govor biskupa Strossmayera, koji propagira ustavnu nagodbu dvaju slobodnih bratskih naroda. Protuapsolutistički nastup Ivana Kukuljevića je dao temeljni ton konferenciji na kojoj je pozdravljena Diploma, ali samo kao prvi korak prema obnovi ustavnih prava. Zahtijevali su isključivost hrvatskog jezika, uspostavu zasebne dvorske kancelarije, rekonstrukciju hrvatskih županija i pripojenje Dalmacije Hrvatskoj.³²

2.2.1. Neuspjeh pregovora u vezi nagodbe 1866. godine

Nakon raznih događanja 1848. godine u nizu od dvadeset godina svaki međupravni odnos između Mađarske i Hrvatske je prekinut. Početkom 60-ih godina se osjećala čežnja za mirom i pomirenjem. Hrvati su se nadali velikoj pobjedi nakon revolucije, ali su postali svjedoci razočarenja. Apsolutizam nije poštediti ni Hrvatsku. Taj politički sustav je i protiv Hrvatske upotrijebio iste metode kao i prema Mađarskoj koja se borila protiv dinastije. Hrvatska je u to vrijeme bila neodlučna: nije znala, treba li se usmjeriti prema Beču ili prema Pešti.

2.2.2. Slika Hrvatskog sabora '60-ih godina

U to vrijeme je u hrvatskom saboru bilo tri stranke: nezavisna nacionalna, odnosno takozvana dvorska stranka, koja je naginjala prema Beču, nacionalna liberalna narodna (Strossmayerova) i Unionistička stranka, koja je uz osiguranje određene samostalnosti željela ponovno uspostavljanje odnosa s Mađarima. Nijedna nije imala apsolutnu većinu u saboru. Strossmayerova stranka je bila okosnica, odnosno mjerilo. Iz ovoga slijedi da su određeni reskripti bili nedosljedni. Reskripti su gravitirali čas prema Beču, čas prema Pešti, ovisno o tome je li pobijedila prema Beču naginjuća dvorska ili prema Pešti naginjuća unionistička – Strossmayerova stranka. Ovaj heterogeni sastav sabora nije dozvoljavao da se sabor odluči za jedan određeni smjer i da prema tome bude dosljedan.

³¹ Usp. *Isto*, str. 396.

³² Usp. *Isto*, str. 397.

Iz ovoga slijedi objašnjenje za mnoge taktičke pogreške koje je sabor počinio u ovim vremenima, odlučujućima za daljnju budućnost Hrvata, napose tijekom pregovora u vezi nagodbe 1868. godine. Spomenuta netaktičnost nije bila kobna samo glede hrvatskih interesa, već i glede mađarskih interesa. Stoga nije začuđujuće da je nakon ohlađenja hrvatsko – mađarskih odnosa ponovna uspostava teško počinjala.

Početni korak je trebao učiniti vladar. 26. veljače 1861. godine je svojom odredbom pozvao sabor da se izjasni o svojim željama u vezi odnosa s Mađarskom. Na to Sabor odgovara 9. listopada 1861. godine odredbom koja kaže da imajući u vidu međusobnu prednost i potrebu, s Mađarskom je voljan stupiti u užu međupravnu povezanost, ako Mađarska prizna samostalnost i autonomiju sljedećih teritorija: Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Rijeka i Međimurje. U kasnijim pregovorima se otkrilo kako su se podrazumijevali i kvarnerski otoci, dio Istre, odnosno teritoriji tadašnje Turske koji su nekoć pripadali Trojednoj kraljevini.

Spomenutu odredbu je sabor ozakonio te je iz ovoga nastao 42. članak hrvatskog zakona 1861. godine koji će kasnije biti izvor velikih poteškoća. Parafraziramo spomenuti zakon. Nakon događanja godine 1848. godine između Hrvatske i Mađarske prestala je povezanost svake naravi, bilo pravosudne, upravne ili zakonodavne, osim zajedništvo u osobi jednog vladara, krune i krunidbenog čina.

Zbog provizorija hrvatsko – mađarske pregovore se nije moglo nastaviti. Na saboru 1865. godine kralj je priopćio odredbu hrvatskog zakona iz 1861. godine i izrazio nadu u ponovno pomirenje koje će se dogoditi jedino međusobnim popuštanjem i naznačio kao prvi zadatak saboru dogovore oko zajedničkih stvari.

Iz akata sa sabora 24. veljače 1866. godine saznajemo da je mađarski sabor spreman pružiti ruku pomirenja Hrvatima. Prema reskriptu, ako Hrvatska kao država želi sudjelovati u zakonodavstvu, a prije toga ako želi biti na čisto s onim uvjetima prema kojima je spremna spojiti međupravne odnose s Mađarskom, Mađarska to neće ignorirati.³³

2.2.3. Taktičke pogreške Hrvata³⁴

Spomenuli smo podatak o imenovanju dvanaesteročlanih delegacija s mađarske i hrvatske strane 1866. godine. Za predsjednika mađarskog izaslanstva imenovan je grof

³³ Usp. I. LOBMAYER, *Történelmi kapcsolataink Horvátországgal*, Budapest, 1941., str. 17 – 18.

³⁴ Usp. *Isto*, str. 20 – 22.

Antal Majláth, a za hrvatsko izaslanstvo biskup Josip Juraj Strossmayer; zajedničkim predsjednikom dvaju odbora izabran je također Antal Majláth.³⁵ Hrvatska delegacija je bila vezana sa strane sabora, točnije sa strane dvorske i Strossmayerove stranke, onoj odredbi da ni u čemu neće odstupati od 42. članka zakona donesenom 1861. godine.

Izvješće mađarske delegacije dokaz je pomirbenog raspoloženja i prijateljskog osjećaja Mađara prema hrvatskom izaslanstvu. Iz istog izvješća se iščitava i žalost zbog neuspjeha, no i optimizam u nadi da će se sabor u zadnjem trenutku predomisлити i uvidjeti bolje rješenje. Dva odbora su se rastala u nadi većeg povjerenja u budućnost i u nadi potpunog uspjeha glede jednakosti. Taj uspjeh se nije ostvario.

Prvi pokušaj je završio kobno. I to je bila prva taktička pogreška Hrvata. Da su tada predložili realnije uvjete, u svakom slučaju bi bili u većoj prednosti nego godinu ili dvije kasnije kada je nagodba s Austrijom bila gotova činjenica. 1866. godine kritično stanje vanjskih poslova Austrije je požurivalo rješavanje odnosa između Mađarske i Hrvatske, s druge pak strane mađarska vlada želi riješiti hrvatsko pitanje, po mogućnosti prije austrijske nagodbe. Hrvatska bi bila u takvoj prednosti u kakvoj bi svoje realne ciljeve donekle mogla postići. Ovaj privilegij su Hrvati promašili. Sabor je zbog ovog neuspjeha odložen. Nakon imenovanja odgovorne vlade zasjedanje sabora je najavljeno 1. svibnja 1867. godine, s ciljem da se povede rasprava o sudjelovanju na krunjenju. Poziva se hrvatska delegacija da sudjeluje na krunjenju, a mađarska vlada je pak upućena da se oraspoloži za nagodbu. Snažan je apel upućen Hrvatskoj da izaslanici zakonito sudjeluju na krunidbenoj ceremoniji, s pretpostavkom da će se između Mađarske i Hrvatske dogoditi nagodba. Ali Hrvatska – nerazumljivo – je i ovu priliku propustila i dala negativan odgovor: sudjelovanje na krunjenju je odbila. Ovo je bila druga taktička pogreška Hrvata.

Mađarski parlament i Hrvatski sabor su tada bili zajedno. Vladar je svojim rukopisom objavio saboru odredbu mađarskog parlamenta koja je sadržavala uvjete Mađarske, prema kojima Hrvatska treba postupati u rješavanju odnosa s Austrijom. Zbog negativnog odgovora kralj je 25. svibnja raspustio sabor. Krunjenje je održano 8. lipnja bez hrvatskog sudjelovanja. Nagodbene pregovore su održali s Austrijom i nagodbene zakone – koji su se ticali i Hrvatske – kralj je potvrdio bez toga da ih je Hrvatska prethodno mogla komentirati.

³⁵ Usp. *Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései*, str. 180 – 181.

Nakon ovih zgotovljenih činjenica Hrvatska je bila prisiljena po treći puta da se s Mađarskom nagodi. Sada već u puno boljim okolnostima.

Hrvatsko – ugarsku nagodbu sada je već svakako trebalo planirati. Rauch Levin, obnašatelj banske časti, zbog ponašanja oporbe nije mogao puno toga učiniti, zbog toga je morao upotrijebiti nezakonita sredstva: 20. listopada 1867. godine kraljevskim rješenjem je donio novi način izbora. Ovom odredbom Rauch je uspio postići unionističku većinu. Ta većina je stupila u pregovore s mađarskim parlamentom, koji su onda doveli do nagodbe 1868. godine.

Koliko je nerazumljiva politička kratkovidnost Hrvata kojom su počinili spomenute pogreške, toliko treba iz mađarske perspektive ovaj slučaj žaliti. Da je nagodba prije uspjela, ne bi bila potrebna Rauchova intervencija i tako ni Hrvati ne bi mogli prebacivati to što se nagodba 1868. godine nije dogodila s hrvatskom suglasnošću, nego željom jedne stranke. Ova teška činjenica i vječito pozivanje Hrvata na to je onemogućila svaki iskreni i trajni odnos.

2.3. Hrvatsko – ugarski odnosi u historiografiji

Po prvi puta u studiji Endrea Angyala (1915. – 1976.) susrećemo Strossmayerovo ime, pri spomenu imena Blaža Modrošića (1839. – 1901.), kapelana u Podgajcima. Svećenik Modrošić odigrao je ulogu u mađarsko – hrvatskim odnosima u krajevima južnog podunavlja. Stevan Mihaldžić, pravoslavni svećenik, spominje Modrošića kao „jednog od zadnjih kulturnih djelatnika katoličkih Srba u Baranji“ koji je u Subotici izdao antologiju pod naslovom *Šokačka vila* i svoje šokačke vjernike naučio čitati ćirilicu, kako bi mogli uživati iščitavajući djela Vuka Karadžića. Zato je većinom morao služiti na župama koje nisu bile šokačkog karaktera.³⁶ Modrošić je bio slavonski Hrvat i student na đakovačkoj teologiji. Odavde je, zbog jednog članka pod njegovim autorstvom objavljenog u novinama koje biskup nije podržavao, bio otpušten. Otpustio ga je Strossmayer. Očito je da nije imao nesuglasice s Mađarima, nego i s pojedinim ilirskim krugovima. Modrošića su na kraju u Pečuhu redili za svećenika. Osim svog materinjeg hrvatsko – srpskog jezika govorio je njemački i mađarski. Možda je i to igralo ulogu da je obnašao službe na mađarskim i njemačkim župama, a ne

³⁶ Usp. S. MIHALDŽIĆ, *Baranja od najstarijih vremena do danas*, Novi Sad, str. 386 – 387., prema: E. ANGYAL, *Magyar-horvát kapcsolatok a historiográfiában*, u: *Tanulmányok a Dél-dunántúl történetéből, Dunántúli tudományos gyűjtemény, Series Historica 55*, Budapest, 1970., str. 89.

isključivo politički razlozi. A moguće je i to, kaže Endre Angyal, da je u pozadini ljutiti Strossmayer pomicao figure.

U kontradiktornosti obilatim životu Josipa Jurja Strossmayera se pojavljuju austroslavenske ideje i iluzije. 30. kolovoza 1848. godine – tada je on još dvorski kapelan – on tumači poruku austrijskog carskog dvora banu Jelačiću: neka odmah pokrene napad na Mađarsku.³⁷ Za svoje zasluge uskoro dobiva đakovačku biskupiju. Nije začuđujuće da se u lipnju 1851. godine Strossmayer nalazi u Pečuhu, „uz bok“ od strane Habsburgovaca imenovanog pečuški biskup Scitovszkyja. Povod Strossmayerovog pohoda Pečuhu je bilo otvaranje samostana Notre Dame. Na slavlju povodom ove prigode nalazimo mnogo biskupa, tako i apostolskog nuncija iz Beča, Michele-a Viale Prelu. Iz opisa Michaela Haasa dobivamo sliku o pompoznim ceremonijama i slavljinama. Iz istog izvora saznajemo i to da je Strossmayer došao u Pečuh već prije samog početka spomenutog zborovanja. „*Preuzvišeni đakovački biskup u Pečuhu očekuje dolazak Njegove Excellencije*“³⁸ (naime imenovanog biskupa Scitovszkog) – daje nam do znanja Haas. Vjerojatno su se događali i povjerljivi razgovori između biskupa. Poznavajući političke orijentacije, kako Strossmayera, tako i Scitovszkog, možemo s određenom sigurnošću tvrditi da su ovi razgovori i pregovaranja bili u duhu austroslavizma³⁹. Usputno napominjemo da je biskup Scitovszky slovačkog porijekla.

Nakon pregovaranja u Pečuhu, biskup Strossmayer i nuncij Viale Prela putuju u Beograd. I u tome se prepoznaje austroslavističko usmjerenje. Citiramo Haas-a: „*U ponedjeljak (1. srpnja) rano ujutro nuncij u pratnji preuzvišenog biskupa Strossmayera preko Osijeka i Đakova putuje u Zemun i Beograd.*“⁴⁰ Ovo je bilo prvo Strossmayerovo putovanje u Beograd. Kosta Milutinović, zadarski povjesničar koji se puno bavio likom đakovačkog biskupa, u jednom svom članku piše da Strossmayer po prvi puta putuje u Beograd godine 1868.⁴¹

³⁷ Usp. V. KOŠČAK, *Hrvatska politika 1848/49.*, Forum, 1968., 7 – 8., str. 137., u: E. ANGYAL, *Nav. dj.*, str. 91.

³⁸ M. HAAS, *Gedenkbuch der k. freien Stadt Fünfkirchen*, Fünfkirchen, 1850., str. 150.: „Der hochwürdigste Bischof von Djakovar erwartete Seine Excellenz schon in Fünfkirchen.“ prema: E. ANGYAL, *Nav. dj.*, str. 91.

³⁹ Austroslavizam je politički program koji opstanak cjelovite Monarhije gaji kao interes Slavena koji u njoj žive.

⁴⁰ M. HAAS, *Gedenkbuch der k. freien Stadt Fünfkirchen*, str. 151.: „Am Montag in aller Früh der Nuntius in der Begleitung des hochw. Bichofs Strossmayer über Esseg und Djakovar nach Semlin und Belgrad.“, prema: E. ANGYAL, *Nav. dj.*, str. 91.

⁴¹ Usp. K. MILUTINOVIĆ, *Die ersten föderalistischen Ideologen unter den Kroaten*, Südost-Forschungen, 1967., 26., str. 244., prema: E. ANGYAL, *Nav. dj.*, str. 91.

Strossmayer se tada još koleba između južnoslavenske i austroslavenske koncepcije. Federalističku državu južnih Slavena tada još zamišlja u granicama Habsburške monarhije. 1860. godine pokušava se približiti Mađarima. U studenom iste godine na jednom skupu u Zagrebu govori o mogućem ustavnom ugovoru dvaju slobodnih bratskih naroda.⁴² No, nakon mađarsko-austrijske nagodbe 1867. godine i nagodbe između Mađara i Hrvata 1868. godine, sve je jače njegovo jugoslavensko usmjerenje i odnosi s Beogradom i Cetinjem.⁴³

Današnji promatrač ima utisak da je Strossmayer odjednom više željeza držao u vatri. Već spomenuta afera Modrošić pokazuje da se s biskupovim političkim gledištima nijedan hrvatski nacionalist nije poistovjećivao. O njegovim nesigurnim političkim koncepcijama i kontradiktornostima svjedoči i njegov susret u Zagrebu s Ferencom Toldyjem, odnosno dopisivanje s kanonikom Franjom Račkim. Korespondencija Strossmayer – Rački je vrlo poučna i iz perspektive povijesnog istraživanja i iz perspektive razvoja hrvatsko – mađarskih odnosa. Autor Endre Angyal koristi to djelo. U pismu 29. veljače 1864. godine biskup piše kako želi federalno preoblikovanje Monarhije i suprotstavlja se Schmerlingu.

Strossmayer tada još zastupa načela cijele Monarhije i u okviru toga zamišlja ostvarenje austroslavizma. U predvečerje nagodbe i Ferenc Deáka želi pridobiti svojim zamislima. 2. travnja 1866. godine piše Račkiju: „*Ja sam u Pešti bio s Deákom, ali podublje o naših stvari nijesam mogao š njim govoriti, jerbo je bio hrlio na sjednicu. O Rijeki sam mu svoje mnijenje rekao. Viditi ćemo!*”⁴⁴ Nagodba je razočarala đakovačkog biskupa. Nije htio prisustvovati dolasku Franje Josipa u Zagreb. 26. veljače 1869. godine piše Račkom: „*Ja ne dolazim u Zagreb. U Zagrebu se želi sad pečat udariti na najveću sramotu i štetu našega naroda. Svijest mi ne dopušta, da ja pri tom budem. Drugo. Jedno sredstvo, kojim su se i najnovija naša gospoda služila, da narod naš pod jaram madž. skuće, bilo je i klevetanje i raženje moje osobe; čak su i turski haremi i hurije turske tu imale posla. Te klevete su sijali po svijetu naša gospoda u Pešti, Beču i Zagrebu.*”⁴⁵ Kad čitamo ove riječi, razumijemo Strossmayerovo ražalošćenje kao čovjeka, biskupa i hrvatskog sina. Gaze njegovo vlastito dostojanstvo, političke vizije se ne ostvaruju unatoč tomu da ima velikih zasluga na području hrvatske kulture. Znamo

⁴² Usp. GY. SZABAD, *Nav. dj.*, str. 396.

⁴³ Usp. MILUTINOVIĆ, *Die ersten föderalistischen Ideologen unter den Kroaten*, 239. – 255., prema: E. ANGYAL, *Nav. dj.*, str. 92.

⁴⁴ *Korespondencija Rački – Strossmayer*, prir. FERDO ŠIŠIĆ, Zagreb, 1928., I., str. 32., prema: E. ANGYAL, *Nav. dj.*, str. 92.

⁴⁵ *Korespondencija Rački – Strossmayer*, str. 73., prema: E. ANGYAL, *Nav. dj.*, str. 93.

da je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i zagrebačko sveučilište niklo po Strossmayerovom mecenskom trudu i zalaganju. Zahvalna mu je i hrvatska povijest, prije svega Rački, kojeg je on odgojio za velikog historičara.

Unatoč svojim razočaranjima, đakovački biskup ne prekida posve svoje odnose s Mađarima. Nakon nagodbe više puta je bio u Budimpešti kao član hrvatskog regnikolarnog izaslanstva. Njegovo razočarenje je bilo sve jače. 25. listopada 1872. godine ovako piše Račkom: „*Ja i sam mislim, da se do definitivnog sporazuma sa Mađžari doći ne će. Ja ne ću ništa potpisati, što bi moglo značiti, da se u bitnosti temeljno koje pravo našega naroda abolira ... Ali moralni odnošaj može ponešto popraviti pisani odnošaj, ako dadete zemlji za upravitelje čestite ljude, ako bude politika vaša viši pravac slijedila, ako i moralni i materijalni položaj zemlje pod novom nagodbom bude svaki dan bolji i povoljniji bivao. Inače će biti opet zlo i naopako.*“⁴⁶ Iz ovoga iščitavamo razočarani ton. 1874. godine, u takvom raspoloženju, Strossmayer se susreće u Zagrebu s Ferencom Toldyjem i ostalom mađarskom delegacijom. Andre Angyal tvrdi kako nije zadaća povjesničara da osudi pogreške obje strane i da oplakuje promašene mogućnosti. U tom kontekstu ističe da se kod Strossmayerovih otkriva određena naivnost i nedosljednost. 23. siječnja 1876. godine iz Rima biskup piše Račkom sljedeće: „*Jedan slavni Poljak, Lenartowicz, koji je pisao nešto o Crnom bogu staroslavinskomu i koji se obično u Fiorenci zadržaje, veliki je naš prijatelj. On je prvi današnji poeta Polonije. Bilo bi vrlo dobro, da ga naša Akademija članom svojim imenuje!*“⁴⁷ Strossmayer je tu pogriješio. Teofil Lenartowicz (1822. – 1893.) spada u treći, odnosno četvrti, sloj poljskih pjesnika, nipošto ne pripada najvećima. Primjećuje se kod biskupa da kad je bilo riječi o njegovim prijateljima, on se nije brinuo za kvalitetu pojedinog. Drugi njegov poljski prijatelj je bio Aleksander Jabłonowski (1829. – 1913.), vrsni znanstvenik, koji je bio stručan za povijest, zemljopis, povijest književnosti, slavistiku i orijentalistiku.⁴⁸ Kao dobrostojeći zemljoposjednik koji je želio i sa carskim vlastima biti u dobrom odnosu, sudjelovao je na velikim putovanjima na značajnijim relacijama: od Ukrajine do Francuske, Italije i Mezopotamije. Autor navodi jedno putovanje koje je za nas značajno. U kolovozu 1878. godine preko Krakowa i Beča dolazi u Hrvatsku, mjesec rujna provodi u Zagrebu i u Strossmayerovom sjedištu, u Đakovu. U Dubrovnik zbog bosanskih ratova ne ide, zato preko Münchena putuje u

⁴⁶ *Korespondencija Rački – Strossmayer*, str. 190., prema: E. ANGYAL, *Nav. dj.*, str. 93.

⁴⁷ *Korespondencija Rački – Strossmayer*, 1929., II., prema: E. ANGYAL, *Nav. dj.*, str. 94.

⁴⁸ Usp. F. B. WYDAŁ, *Autobiografia Aleksandra Jabłonowskiego*, Polskie Towarzystwo Historyczne, Lwów, 1939., prema: E. ANGYAL, *Nav. dj.*, str. 94.

Pariz na svjetsku izložbu, a u listopadu preko Berlina nazad u Varšavu. Ovdje se teško razbolio. Za svoje poteškoće s plućima traži rješenje kod svoga mlađeg brata liječnika u Albaniji. Po oporavku, u kolovozu 1879. godine, preko Carigrada, Odesse i Ukrajine vraća se u Varšavu.⁴⁹ Strossmayera je već posjetio prigodom svog jednog studijskog putovanja koji je imao sljedeće postaje: Prag, Beč, Budim, Đakovo, Rijeka, Italija, Atena, Carigrad, Bugarska, Beograd, pa opet Mađarska i Galicija.⁵⁰ Strossmayer je spadao među njegove velike štovatelje i prijatelje.

U krugu Strossmayerovih nisu baš cijenili Poljake. Bili su privrženi carskoj Rusiji, s jedne strane iz slavenskog oduševljenja, s druge strane bili su vođeni iluzijom da će se Ruska pravoslavna crkva prije ujediniti s Rimom. Zato su bili blagonakloni idealistu i mističnom ruskom filozofu Vladyimiru Sergejeviću Solovjevu (1853. – 1900.), koji je u to doba bio u „modi“. Solovjov je uživao i gostoprimstvo đakovačkog biskupa. Njegovo ime se često spominje u pismima, napose u ono vrijeme kad je ruski mislilac planirao u Hrvatskoj izdati jedno svoje djelo. O tome nam govori i jedno pismo koje je Rački pisao biskupu Strossmayeru 29. rujna 1886. godine: „*Solovjev se nada, da ste primili njegovu promemoriju ... Dobri Kosta bio ga je uputio, da učini dodatak o izmirenju s Poljaci. Ali ja sam ga od toga odvratio, jer bi pitanje o sjedinjenju crkava tim u Rusiji, a valjda i u Rimu još više zapleo. Stoga je odustao. S Poljaci, dok su takovi, nema pomirbe. Ako bi se Rusija sjedinila, oni bi se tada možebit razjedinili.*“⁵¹ Autor navodi kako je ovo zaista čudno razmišljanje - naime, da se katolički biskupi – poneseni svojim političkim iluzijama – osjećaju bližima pravoslavnoj Rusiji, nego katoličkoj Poljskoj. Nalazimo, nadalje, i u vezi Mađara disonantne glasove. 20. rujna 1886. godine svom prijatelju Strossmayer ovako piše: „*Zar je cijela Mađarska ista drugo, nego kalvinizam, čifutizam i framasonizam?*“ Endre Angyal piše kako ova izjava nije ni dostojna komentara.

Rački je također bio dosta nepristojan i bezobrazan kad je bilo riječi o mađarskim svećenicima. 29. srpnja 1893. godine iz Karlsbada piše đakovačkom biskupu. U pravu je kad navodi opasnosti velikonjemačkog širenja. Istovremeno je razalošćujuće kako apostrofira pečuškog biskupa Nandora Dulánszkyja (1829. – 1896.): „*Od mađarskih biskupa ovdje su Dulánszky, pečujski, koji onda hoda kano mumija, i čanadski Dessewffy. Mađara ima mnogo, no dakako, najviše čifuta. Imade i dosta Rusa*

⁴⁹ Usp. F. B. WYDAŁ, *Nav. dj.*, str. 19 – 20., prema: E. ANGYAL, *Nav. dj.*, str. 94.

⁵⁰ Usp. F. B. WYDAŁ, *Nav. dj.*, str. 9 – 10., prema: E. ANGYAL, *Nav. dj.*, str. 94.

⁵¹ *Korespondencija Rački – Strossmayer*, str. 222., prema: E. ANGYAL, *Nav. dj.*, str. 95.

*i Poljaka. Kada čovjek motri ovaj veliko-njemački duh, koji je česke okrajske zaposjeo, onda tek vidi, kakove imade česki narod svladati poteškoće, da se dovine svojih prava.*⁵² Ironično je, piše Angyal, ili više osveta sudbine da je „mumija“ Dulánszky, obnovitelj pečuške katedrale, za dvije godine nadživio zagrebačkog kanonika.

2.4. Otvaranje zagrebačkog sveučilišta

U jeseni 1874. godine, zaslugom Strossmayerove mecenske djelatnosti, otvara se zagrebačko sveučilište. Na otvorenju su sudjelovali i mađarski znanstvenici u lijepom broju i jedan političar, ministar pravosuđa Tivadar Pauler. Nije čudno što ministar Pauler (1816. – 1886.) putuje u Zagreb tom prigodom. Od 1838. do 1847. godine, dakle skoro deset godina, živi u Zagrebu kao profesor prava.⁵³ Začuđujuće je pak to da se Ferenc Toldy (1805. – 1875.), „otac mađarske književne povijesti“, istovremeno i povjesničar i promatrač političkog života odvažio na ovo putovanje. Iz istraživanja Györgya Szabada saznajemo da Toldy nije volio baš Hrvate. U jednom pismu koje je adresirao saborskom zastupniku, Gáboru Kazinczyju (1818. – 1864.) u proljeće 1861. godine, Hrvate naziva „jadnom, prosjačkom stokom“.⁵⁴ Sjetimo se Strossmayera i Račkog i njihovog protumađarskih izjava. Žalosno je to što u drugoj polovici XIX. stoljeća hrvatski crkveni velikodostojnici i jedan mađarski akademik tako bezobrazno razmišljaju o drugom narodu. Ironija sudbine ovdje se očitovala: Toldy u Zagrebu prigodom zdravice pozdravlja Strossmayera koji se potom toplo zahvaljivao. Očito su se obojica razumjeli u prikriivanje vlastitih osjećaja.

Toldyja je zanimao Zagreb nakon nagodbe. Inače je rado putovao svijetom, posebice u mlađim godinama. O pet provedenih dana (od 16. do 21. listopada 1874. godine) u Zagrebu Toldy je pisao memoare koji su objavljeni pet godina nakon njegove smrti. Pri zalasku njegova života još je uvijek snažna nacionalistička pristranost, pretjeruje u shvaćanju i poimanju panslavizma. Zanimljivost zapisa jest da se Toldy u zagrebu susreo s biskupom Strossmayerom, s Račkijem, s Ivanom Kukuljevićem i s predstavnicima kulturnog života. Za vrijeme njegovog boravka, kroz pet dana, domaćin mu je bio nadbiskup zagrebački Josip Mihalović (1814 – 1891).

⁵² *Korespondencija Rački – Strossmayer*, str. 382., prema: E. ANGYAL, *Nav. dj.*, str. 95.

⁵³ Usp. J. SZINNEY, *Magyar írók élete és munkái*, Budapest, 1905., str. 552.

⁵⁴ Usp. GY. SZABAD, *Nav. dj.*, str. 403.

Zapise započinje ovako: „16. listopada 1874. godine, ujutro krenuli smo iz Bude, Rómer, Fraknó i ja, kao delegati akademije s ministrom Paulerom koji je došao dana 18., poslije nas... Nadbiskup, čiji smo gosti bili, nije bio kod kuće. Kanonik Tallian nas je primio na kolodvoru. Bilo je lijepo čuti mađarski pozdrav na neprijateljskoj zemlji.“⁵⁵ Ova intonacija daje temeljni ton. Toldy svojom logikom naziva „neprijateljskom zemljom“ Hrvatsku, koja stoji u partnerskom odnosu s Mađarskim kraljevstvom. I nadalje s mučninom promatra svaku „panslavističku“ i „jugoslavensku“ pojavu. Autor Angyal potvrđuje da je panslavizam kao ideja bio iluzija oduševljenih književnika i sredstvo u vlasti lukavih političara.

19. listopada je dan otvorenja sveučilišta. Nakon svete mise u katedrali svečana ceremonija je bila održana u velikoj vijećnici Hrvatskog sabora. Nakon rektorova slova govore predstavnici mađarskog, zatim slavenskih učilišta, zatim izaslanici Matice. Toldy ovaj događaj opisuje rezignirano, ne skrivajući nacionalističku pristranost: „*Ovo nije bilo južno slavensko, već panslavensko bratinjenje. Bio i Rus, ali nije nastupio. Govorio je i s bolonjskog fakulteta. Talijanski govor je bio melem za uši i malo je doveo u red naše slušne organe koje su strašni slavenski glasovi potpuno dezorganizirali. Poljski i jezik raca je još bio podnošljiv.*“⁵⁶ Mađarski znanstvenik Toldy pokušao je vladati svojim osjećajima i na popodnevnom banketu se ponašao vrlo diplomatski. Izrekao je zdravicu u kojem je pozdravio nadbiskupa Mihalovića, kao predstavnika u mađarsko – hrvatskoj suradnji, i Strossmayera, kao predstavnika hrvatskog obrazovanja. Mihalović s otvorenošću za Mađare i „jugoslavenski“ đakovački biskup, kako to opisuje Viktor Novak bijahu kao dva antipoda.⁵⁷ Sada, na otvorenju, morali su sjediti za istim stolom, pokazujući svoje dobro lice prigodom izvanrednog susreta. Toldyjeva zdravica je stoga bila lukavi taktički potez. „*Često prekidajući 'živjeli' su pratili zagrijan, ali ružan govor. Nije falilo ni rukovanja prigodom nazdravljanja s dvojicom biskupa, beskrajne hvale pobunjeničkog biskupa*“.⁵⁸ Biskup pobunjenik je, naravno, Strossmayer.

⁵⁵ Usp. Toldy Ferenc *hátrahagyott irataiból*, u: Budapesti Szemle, 19. (1879.) 1., str. 128 – 133.

⁵⁶ Usp. *Isto*, str. 135.

⁵⁷ Usp. V. NOVAK, , *Dva antipoda*, Beograd, 1940., prema: E. ANGYAL, *Nav. dj.*, str. 100.

⁵⁸ Usp. Toldy Ferenc *hátrahagyott irataiból*, str. 137.

2.5. Strossmayer na I. Vatikanskom saboru

Elaborirajući lik biskupa Strossmayera pozvani smo donijeti i ono malo informacija koje nam pruža mađarska crkvena historiografija. Kako bismo ostali dosljedni temi ovoga rada, ne želimo ulaziti ovom prilikom u povijesne okolnosti I. Vatikanskog sabora (1869. – 1870.), već ćemo reflektirati na Strossmayerovu osobu. Spomen biskupov nalazimo usputno dok se govori o mađarskim biskupima.

Povjesničar Egyed Hermann (1895. – 1970.) spominje da su mađarski biskupi, napose nadbiskup kaločki Lajos Haynald (1816. – 1891.), ostrogonski János Simor (1813. – 1891.) i Juraj Strossmayer, đakovački biskup, zaista živahno sudjelovali u radu oporbene manjine. Jedan engleski biskup je rekao za njih da im se zbog njihova klasičnog znanja svi dive. Engleski je biskup zamjetio da mađarski biskupi nikad nisu otišli u nekakve širine prigodom svojih izlaganja. Napose je Strossmayerova strastvenost ne jednom izazvala protivljenje.⁵⁹

2.5.1. Nauk sabora i sumnje

U perspektivi mađarskih biskupa, prema govorima nadbiskupa Haynalda i biskupa đakovačkog Josipa Jurja Strossmayera, dio konstitucija *Pastor Aeternus* koji govori o primatu pape vrijeđa nadležnost biskupa time što progovara o papinoj potpunoj i neposrednoj nadležnosti nad svakim vjernikom i pastirom. Mišljenja su kako bi konstituciju trebali temeljiti na božanskom izvoru Crkve, zatim govoriti o hijerarhijskim sastavnicama, ne izostavivši ni biskupe. Prije svega, bila bi potrebna točna definicija Crkve.⁶⁰

Govornici manjinske oporbe u raspravi o shemi katoličkog nauka su ukazali da način rasprave ne odgovara zahtjevima tadašnjeg vremena. Nije dostatno osuđivanje pogrešaka, nego na pozitivan način treba razložiti katoličke istine. Zauzeli su se za slobodu znanstvenog istraživanja. U govorima voditelja manjine (među njima Haynald i

⁵⁹ Usp. E. HERMANN, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, Aurora Könyvek, München, 1973., str. 452 – 453.

⁶⁰ Usp. E. KOVÁTS, *A vatikáni zsinat visszhangja Magyarországon*, Győregyházmegyei Alap Nyomdája, Győr, 1943., str. 47 – 48.

Simor) se ocrtavala nova slika svećeništva. Strossmayer je u svom govoru, koji je trajao sat i pol, ocrtavao domete široke nutarnje crkvene reforme.⁶¹

2.5.2. Saborske veze

Nadbiskup Vincenzo Tizziani je postao, na neki način, neovlašteni zapisničar I. Vatikanskog sabora. O kaločkom nadbiskupu piše s velikim odanjem priznanja i poštovanjem. Haynalda drži najodlučnijim zagovarateljem saborske slobode, znanstvenikom i izvrsnim govornikom. Na isti način hvali i Strossmayera, koga gledaju sa zlim okom u Kuriji zbog njegove iskrenosti kojom izražava svoje mišljenje i jer je previše neovisan.⁶²

Kasnije je dogma o nezabludivosti dovela do toga da se u Njemačkoj osnovao pokret starokatolika, možda ne bez razloga su se neki nadali da će pod vodstvom Haynalda i Strossmayera dio Katoličke crkve u Mađarskoj priključiti njima. Temperamentni nastupi Haynalda i Strossmayera očito su dali povoda nekima da to pretpostavljaju.⁶³

Temperamentne izjave nadbiskupa Haynalda i strastvene komentare mnogi su spominjali. U njegovoj okolini se pričala priča koju je apostolski protonotar Béla Mayer konačno zapisao nakon nadbiskupove smrti. „Došavši kući i nakon primanja rekao je sljedeće: „papa nas je prevario!“ Ketteler, Strossmayer i on su ga klečeći molili da se ne definira, a papa je odgovorio da nema riječi o tome. I ubrzo su podijelili shemu. Koji god biskup je bio imalo inteligentan, bio je antiinfallibilist. Vrativši se kući od Antonellija dobio je kratki poziv da se podredi...“⁶⁴

2.5.3. Podvrgavanje biskupa saborskim odredbama

23. kolovoza 1870. godine bečki nuncij je s radošću obavijestio Rim da su prema uputama mađarskih biskupa ispovjednici obavijestili vjernike da je papina nezabludivost po saborskoj odredbi članak vjere. Prema nuncijevom izvještaju biskupi

⁶¹ Usp. L. KATUS, *Az I. Vatikáni Zsinat az újabb történeti kutatások tükrében*, u: MÉRLEG 38. (2002.) 2., str. 201.

⁶² Tizzianijev dnevnik prezentira L. KATUS, *Nav. dj.*, str. 210 – 214.

⁶³ Usp. L. TÓTH, *Politika és egyházpolitika Haynald kiadatlan leveleiben*, u: *Katolikus Szemle*, 49. (1935.) 8., str. 35 – 36.

⁶⁴ KFL.I.I.c. Haynald, római, é.n. Mayer Béla feljegyzései az 1870-es évekről, prema: A. LAKATOS, *Haynald Lajos kalocsai érsek és az I. Vatikáni Zsinat*, Za privatnu upotrebu, Kalocsai Főegyházmegeyi Levéltár, 2003., str. 20.

su odredili da će pojedine biskupije prema mogućnostima, prije ili kasnije, proglasiti dogmu infabillitasa.⁶⁵

O Haynaldovom postupku, nakon što je oštro upozoren od državnog tajnika,⁶⁶ čitamo u dnevniku Charlotte (Lady Blennerhassett) s kojom je drugovao za vrijeme boravka u Rimu. U kolovozu 1871. godine, u dvorcu Lorda Actona (Herrnsheim), je bio Döllinger i bračni par Blennerhassett i ovdje su očekivali i kaločkog nadbiskupa Haynalda. Ovdje je nadbiskup objavio odredbu o prihvaćanju izjave o dogmi. „*Naspram Strossmayera, Dupanloupa i Darboya, Haynald nema u sebi gorčine, niti nagon za intrigom. Samo je to čudno kako strogo osuđuje kolege koji su se već podvrgnuli dogmi.*“ – piše u svom dnevniku Lady Blennerhassett.⁶⁷

Redoslijed izjava biskupa o prihvaćanju saborskih dekreta prema Istvánu Horváthu je sljedeći: Nyitra 18. siječnja 1871., Szatmár 24. travnja 1871., Győr i Kassa u svibnju 1871., Pečuh 29. lipnja 1871., Vác u srpnju 1871., Ostrogon 8. rujna 1871., Kaloča 25-26. rujna 1871., grkokatolički biskup Oradee (Nagyvárad) u svibnju 1872., Eger 29. lipnja 1872., Besztercebánya u prosincu 1872., Đakovo 15. siječnja 1873., Transilvanija u listopadu 1874., Csanád u ožujku 1877.⁶⁸ Prihvaćanje nauka sabora nije značilo svečano proglašenje odredaba, od čega su se u većini slučajeva biskupi suzdržavali. Formalno priznanje se najčešće događalo u užem krugu, npr. pred stolnim kaptolom, odnosno u pisanoj izjavi upućenoj Svetoj Stolici.

⁶⁵ Usp. G. SALACZ, *A vatikáni zsinat és a placetum*, Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet, Budapest, 1934., str. 23 – 24.

⁶⁶ Usp. G. ADRIÁNYI, *Ungarn und das I. Vaticanum*, Böhlau Verlag Köln Wien, 1975., str. 354., u: A. LAKATOS, *Haynald Lajos kalocsai érsek és az I. Vatikáni Zsinat*, Za privatnu upotrebu, Kalocsai Főegyházmegeyi Levéltár, 2003., str. 20.

⁶⁷ Usp. Á. DEÁK, *Lady Blennerhassett és Haynald Lajos érsek barátsága*, u: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 7. (1995.) 3 – 4., str. 93 – 94.

⁶⁸ Redoslijed Istvána Horvátha objavljuje A. MÁTÉ-TÓTH, *A katolikus autonómia-mozgalom néhány teológiai aspektusa*, u: Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848-1918., prir. CS. M. Sarnyai, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2001., str. 169.

3. LIK BISKUPA STROSSMAYERA U ARHIVSKOJ GRADI NADBISKUPIJSKOG ARHIVA U ĐAKOVU I MAĐARSKOG NACIONALNOG ARHIVA U BUDIMPEŠTI

3.1. Nadbiskupijski arhiv u Đakovu

3.1.1. Spisi pastoralne naravi

Ovo poglavlje želimo posvetiti spisima koji su pisani na mađarskom jeziku ili su pisani na hrvatskom jeziku, a tiču se Mađara te su pastoralne naravi. Objektivno gledajući, vidjet ćemo kako su pisma upućena biskupu Strossmayeru u poniznom duhu, sinovskom odanošću, a on u molbama običnih vjernika iščitava nekakav mađarski prkos i tako shvaćajući odgovara na njih ili uopće ne odgovara.

3.1.1.1. Intervencija vlade u vezi mađarske propovijedi u Starim Jankovcima⁶⁹

Vlada se obraća u dopisu 12. veljače 1880. godine biskupu J. J. Strossmayeru kratkom molbom da se mađarskim žiteljima u Starim Jankovcima dadne mađarska propovijed u službi Božjoj. Na isti dopis biskup odgovara dana 8. ožujka iste godine. Piše kako je molba mađarskih vjernika u Starim Jankovcima da se služba Božja na izmjenice obavlja hrvatski i mađarski neosnovana. Ovoj molbi se najviše protive starosjedinci Hrvati. Uz to biskup navodi argument kako doseljeni Mađari i Nijemci dobro govore hrvatski, osim onih koji su se doselili u najnovije doba. Dakle, mađarski žitelji dobro govore i razumiju hrvatski. Oni dakle time ništa ne gube, kad se služba Božja obavlja na hrvatskom jeziku i na istom propovijeda. Ali kad bi se želja mađarskih vjernika ispunila, „*da se taštini magjarskih nadošljaca zadovolji*“, prilikom slavlja na mađarskom jeziku Hrvati bi ostali zakinuti jer niti razumiju, niti govore mađarski. Strossmayer se poziva na svoju crkvenu službu, prema kojoj takvu vrstu nepravde nijedan biskup ne smije učiniti. Naime, podcrtano stoji u pismu, „*Crkva nije mjesto, gdje se taštini i gordosti služi, nego je mjesto gdje se Bogu služi onim načinom, koj je svim pristupan, onim jezikom, koga je slavno vrijeme i stari običaj posvetio, i kog svi ili*

⁶⁹ HR – Nadbiskupijski arhiv Đakovo (dalje NAĐ) – DS 187/1880.

skoro svi govore i razumiju.“ Zanimljivo je kako prepoznaje karakter mađarskoga naroda kad kaže da bi *„prva promjena uzrujala bi magjare, koji bi svoj položaj strastveno po svom običaju branili.*“ No, također uzrujala bi promjena i Hrvate *„koji bi još strastvenije staro svoje pravo i stari običaj, koj nikomu nepravde nečini, zastupali.*“

Saznajemo iz dopisa u vezi sjemeništa da *„se primaju djeca našega naroda (naime hrvatskog); rietko biva, da se javljaju i primaju djeca njemackih roditelja, a najredje ili skoro nikad magjarska djeca.*“ Stoga *„je vrlo malo ili skoro nimalo svećenika u diecezi, koji bi magjarski govorili.*“ Iz ovoga slijedi da biskup ne može davati župama svećenike koji bi se vješto služili mađarskim jezikom.

U slučaju starojankovačkog župnika, koji je po narodnosti Nijemac, rodom iz Jarmine, biskup sumnja bi li znao uopće pročitati evanđelje na mađarskom jeziku. Nadalje pak, ako bi se uvela izmjenična služba, tj. na mađarskom i hrvatskom jeziku, u slučaju da župnik umre i dođe drugi i da dođe svećenik koji nema sposobnosti služiti se mađarskim jezikom, što bi bilo?

Prilikom kanonskih vizitacija biskup je 1853. godine odlučio da se na mlade nedjelje u 8 sati pročita evanđelje i propovijed na mađarskom jeziku i da se na istom jeziku i pjeva misa. Tadašnji župnik i orguljaš su znali mađarski. Strossmayer se poziva na ovu odredbu kad piše o tome da je spreman sve učiniti prema okolnostima u kojima se nalazi, iako sumnja u ispravnost prethodne odluke. I na koncu zaključuje đakovački biskup da se u vezi religioznih stvari starojankovački Mađari upute na mjerodavnu crkvenu vlast, a ne na vladu.

Dvije godine kasnije mađarski žitelji Starih Jankovaca ponovno se utječu đakovačkom biskupu s molbom da im dopusti mađarsko pjevanje na svakoj svetoj misi i održavanje propovijedi na mađarskom jeziku svake druge nedjelje. U svom poniznom obraćanju potpisani svjedoče kako nemaju nikakva manjinska prava, iako u to vrijeme Jankovci broje 127 mađarskih kuća, 965 duša, a samo 43 hrvatskih i 203 duša. Svjedoči nam pismo o tome kako Mađari ne traže navedenu dozvolu iz mržnje prema Hrvatima, naime žive u lijepom zajedništvu. Isto tako saznajemo da se naseljavaju najveći neprijatelji, luterani, i broje već 16 kuća.

Duhovni stol s naznakom Strossmayerovih inicijala (J. J. S.) odgovara župniku Sebastianu i dozvoljava da se *„svake druge nedjelje pod župnom missom pjevati magjarskim jezikom pjesme na slavu božju i blaž. djevice Marije.*“ Daljnje dozvole se ne mogu dati, nego se pozivaju vjernici mađarske narodnosti da se prilagode postojećem

redu službe Božje. A ukoliko se budu daljnja pitanja pojavila prilikom sljedeće kanonske vizitacije, uzet će se ponovno u obzir i o njima raspravljati.⁷⁰

3.1.1.2. Grkokatolici iz Rumunjske pišu Strossmayeru

Grkokatolici iz mađarskog mjesta Ungureni (Ungurfalva) iz Rumunjske pišu biskupu Strossmayeru molbu na mađarskom jeziku tražeći od njega financijska sredstva za gradnju crkve budući da „*Materijalno stanje nam nije baš najbolje da bismo mogli zadovoljiti naš poduhvat, stoga smo primorani prihvatiti svačiju milost i pomoć... Ovim ciljem se usuđujemo s najdubljom poniznošću i tvoju Preuzvišenost moliti...*“ Na ovu umilnu i uistinu poniznu molbu biskup piše komentar na poledinu pisma: „*Ovo su budale kojima ni odgovoriti ne treba.*“⁷¹

3.1.2. Spisi kulturno – političke naravi

U ovom dijelu donosimo analizu spisa duhovnog stola Đakovačke ili bosanske i srijemske biskupije i iz korespondencije koja je upućena biskupu Strossmayeru, a odnosi se na mađarsku politiku ili kulturu. Također donosimo analizu jednog pisma upućenog Vladi od strane biskupa, gdje on traži istragu uvezenog vina iz Mađarske jer misli da je otrovano, no problem je jedino što je iz Mađarske.

3.1.2.1. Proslava milenija Mađarskog kraljevstva u Zemunu⁷²

23. kolovoza 1896. godine ministar Josipovich upućuje poziv na hrvatskom jeziku biskupu Strossmayeru na proslavu 1000. godišnjice utemeljenja mađarske domovine. Zanimljivo je da na samom dopisu Strossmayer podvlači riječ *domovine*, stavlja upitnik i piše komentar *čije*. Pomalo ironično, pretpostavljamo, biskup se pravi da ne zna o kojoj se domovini radi. Svečanost će se održati 20. rujna iste godine. Ministar drži važnim da se održi tom prigodom i služba Božja i Te Deum i to u zemunskoj crkvi oko deset sati prije podne.

⁷⁰ HR – NAĐ – DS 479/1882.

⁷¹ HR – NAĐ – KS – Éliás Budak, 8. prosinca 1888., Ungurfalva (Ungureni, Rumunjska)

⁷² HR – NAĐ – DS 1022/1896.

Nakon nekoliko dana biskup piše odgovor na poziv. Pozivajući se na nastupajuću 82. godinu života i na svoju nemoć i slabost odriče se prisustvovanja na ovom slavlju. Obavještava ministra da će se služba Božja obaviti u staroj zemunskoj crkvi. Ordinarijat nalaže župniku i dekanu Mati Stracu da crkvu lijepo uredi kako bi se u njoj moglo upriličiti dostojno slavlje. (Drugi župnik u Zemunu je Vilim Korajac.) A službu Božju će obaviti „*Ilija Okrugić petrovaradinski župnik u gradu ujedno naslovni opat sa pravom mitre i štapa biskupskoga. On će na određeno vrijeme t.j. 20. rujna i.g. biti u Zemunu i službu Božju obaviti.*“

Đakovački biskup šalje dopis i spomenutom petrovaradinskom župniku i naslovnom opatu. Obavještava ga kako ga određuje da bude delegat na tom slavlju i poziva kako se ima „*u sporazumljenje staviti i sa g. Vilimom Korajcem i sa g. Matom Stracom, dekanom.*“ Nakon toga mu napominje „*sub lege secreti: Vi ćete obaviti svečano službu Božju al nećete ni prije ni poslije niti jedne rieči progovoriti, jer kad bi progovorili ili bi progovorili za tu svečanost i tada bi se zamjerali dobrom dielu našega naroda; ili bi progovorili štogod proti tog svečanosti pa bi se zamjerali peštanskoj i zagrebačkoj vladi*“

Također biva obaviješten i župnik Mato Strac o svečanosti. Nalaže mu da „*sve tako udesite da se želji, i zahtjevu ministra hrvatskoga Josipovića zadovolji.*“ Zanimljivo napominje kako se služba Božja ne bi odužila, „*valja da je pjevanje na koru koliko moguće kraće.*“ I odredba na kraju: „*Vi se u ostalo osim crkve i službe Božje u ništa drugo uplitati nemate.*“

3.1.2.2. Biskup piše visokoj Vladi glede otrovana vina⁷³

14. veljače 1880. godine biskup Strossmayer piše Visokoj Vladi zbog vina i rakije koja je uvezena iz Mađarske i „*svu našu zemlju, skupa sa Bosnom poplavilo vinom i rakijom, na veliku štetu domaće naše trgovine, koja se ni ne miče.*“ Stvorila se konkurencija kojoj nitko ne može na kraj stati. Biskup piše o svom uvjerenju da „*vino je i rakija artificialna, skroz i skroz pokvarena.*“ K tome se prodaje po nevjerojatno niskoj cijeni. Osim toga mnogi se žale, piše Strossmayer, kako piće uzrokuje „*strašnu glavobolju*“. Tvrđnju opetuje da se ljudi tuže na mađarsko vino. Biskup je stoga predao ovdašnjim proizvođačima vina da se analiziraju, a prigodom svojih vizitacija će učiniti

⁷³ HR – NAĐ – DS 178/1880.

određene korake. Umoljava se vlada da uputi „*političke i redarstvene oblasti*“, kako bi ispitali uvezeno vino i rakiju. Đakovački biskup se poziva na slučaj u Švicarskoj, gdje se dokazalo „*čemu su židi kadri, kad se na nje strogo ne pazi.*“ Spomenuto vino dolazi iz u Hrvatsku iz Pečuha i okolice, „*a to je upravo sielo korupcije židske, ko što se je u novije doba dokazalo.*“ I pri koncu pisma on obećava vladi da će rezultate istrage dostaviti. No, ipak dvoji o uspješnoj istrazi, budući da analizatori nemaju sredstva kojima bi razlučili dobro od lošeg vina i dokazali korupciju. I još jednom poziva vladu da „*stvar je i u ekonomičkom i u zdravstvenom obziru od tolikoga značaja, da je vriedno, da se visoka vlada tiem ozbiljno bavi.*“

3.1.2.3. Anonimno pismo biskupu Strossmayeru⁷⁴

U Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu nalazimo anonimno pismo iz Vidoveca, datirano 6. ožujka 1871. godine, na mađarskom jeziku s prijevodom na hrvatski jezik. Nalazimo nekoliko rečenica u izvorniku i na hrvatskom jeziku. Prethodno naznačujemo da se u hrvatskom prijevodu nalaze određeni komentari u zagradama kojih u izvornom tekstu nema. Strossmayerov prevoditelj je naznačio kako je potpisano ime izmišljeno, stoga se vodimo time.

Već sam uvod nam naznačuje prezirni stav prema autora pisma prema biskupu Strossmayeru. Navodimo nešto od toga. „*...da ona velika Svetost, koju sviet i puk obožava, i onaj, križ što na prsima nosite kao veliki misnik i svaka mala i velika haljina, u kojoj se sv. Missa služi, da ne bude uvriedjeno...*“ I dodan je komentar od strane prevoditelja: „*(Ovaj komad bez svakoga je smisla.)*“ Saznajemo kako je pismo odgovor na Strossmayerovu inicijativu po kojoj je htio „porusiti“ sve Mađare. Izvorni tekst koristi pojam *Múszka*, koju prevoditelj prevodi ispravno *Rusi*. Naime, mađarski jezik tog vremena koristi navedeni pojam prema gradu Moskvi za Ruse. Sljedeći odlomak pisma svjedoči o tome kako „*Taj ludi biskup želi uboge Hrvate na to navesti, da svi budu Rusi. (...) Nisu svi poludili, ako je S. poludio.*“ Kritika je upućena i Strossmayerovim pristašama, *Štrosmajerovcima*. Anonimus prepričava kako je netko vidio četru biskupovih pristaša u Koprivnici i kaže da su „*svi od smole crni postolari bili i tako izgledali, kao da su slični iz pakla pobjeglim najcrnijim starim vragovom...*“ Njih je autor pisma nazvao *Berutovim drugovima*. Nije nam jasno tko nosi ime *Berut*. I pred

⁷⁴ HR – NAĐ – KS – Anonimus, 6. ožujka 1871. godine, Vidovec

kraj pisma stoji preporuka: „*Bilo bi bolje, da se u Moskvu ustranite, ili da stanete na obalu, koja će se srušiti, da Vaša bezdjela, koja snjekoliko lopovskimi popovi djelate, pokrije i uduši Š. s Berutom i svimi popovi.*“ Mađarski anonimus ironično čestita đakovačkom biskupu „*koji podlo izdaje domovinu, kralja, Boga i tako odgovara dužnosti svojoj. (...) Mnoge smo slavenjske prvake vješali, što i Strossmayera čeka.*“

Na poledini dopisa stoji komentar koji, pretpostavljamo po rukopisu, nije Strossmayerov: „*Ogledalo magjarske surovosti i bezobrazluka.*“

3.1.2.4. Pismo tajnika Đure Gampela

Imamo pismo Đure Gampela, biskupovog tajnika, upućeno biskupu Strossmayeru deset godina prije dovršetka i posvete stolne crkve. Govori se o nekim detaljima kao npr. prozorima, spominje se ime Heim- a, koji je bio odgovoran za prozore na crkvi, toranj je dogotovljen. Kao zanimljivu rečenicu iz jednog pisma kojom se biskup izvješćuje o stanju gradnje katedrale navodimo stav prema Mađarima: „*Djakovci se veoma ljute na saborski kompromis a Makanca⁷⁵ do neba dižu. Obće je mienje da nas i sada magjaroni prevarili budu.*“⁷⁶

3.1.2.5. Pismo Josefa Hertelendyja iz Zrenjanina

Pismo Josefa Hertelendyja u svibnju 1884. godine poziva biskupa Strossmayera da bude suosnivač Odbora za glumu i kulturni život u Zrenjanjinu, u Županiji Torontal. Od suosnivača se traži da kroz dvije godine doprinese sa svotom od 200 forinti u blagajnu odbora. Na kraju pisma stoji tabela u koju se donatori, osnivači odbora, upisuju. Biskupov tajnik naznačuje na dopisu da je odgovoren, dok sam biskup grafitnom olovkom piše komentar: „*Budale Magjari!*“⁷⁷

⁷⁵ Milan Makanec je hrvatski političar, pravnik i publicist. Kao član Narodne stranke borio se protiv Hrvatsko – ugarske nagodbe i nije htio priznati s Ugarskom nikakve zajedničke poslove. *Makanec, Milan*, u: Hrvatska opća enciklopedija, ur. A. KOVAČEC, VI., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2008., str. 778.

⁷⁶ HR – NAĐ – KS – Đuro Gampel, 8. srpnja 1872., Đakovo

⁷⁷ HR – NAĐ – KS – Josef Hertelendy, svibanj, 1884., Nagybecskerek (Zrenjanin)

3.1.3. Pogrdе na biskupa Strossmayera

U ovom dijelu donosimo s jedne strane najružniji sadržaj, a opet, s druge strane, i najzanimljiviji koji se odnosi na biskupa Strossmayera. Čitajući ove spise možda bismo se mogli zgroziti ili možda žaliti, no trebamo imati na umu da, kako Mađari, tako i Strossmayer izražava svoje misli jednakom mjerom.

3.1.3.1. Pogrdе putem razglednica i biskupov komentar na iste

Zanimljive su nam dvije razglednice poslane iz Pečuha na mađarskom jeziku od nepoznatog pošiljatelja. Iako je i na jednu i na drugu naznačeno mjesto Rogaška Slatina (Slovenija).⁷⁸

Prva je poslana danom 17. srpnja 1900. godine sa sljedećim tekstom:

„Vama, stari zlikovče, više puta sam htio pisati, ali Vas upozoravam da zbog te mržnje prema Mađarima ću Vam izudarati divlju racku glavu, ti, psu, kog treba poslati u Kinu, štakori će ti žvakati meso na živo.“

I na rubu pisma stoji još jedna optužba koju je anonimni pošiljatelj pokušao napisati na hrvatskom, ali s mađarskim akcentima, stoga zanimljivo zvuči: „*ti magarác*“.

Na drugoj, poslanoj 20. srpnja iste godine stoji upozorenje tiskanim slovima:

„Možeš biti spreman, ti mrzitelju Mađara da ćeš sa svojim životom platiti. Smrt na tvoju glavu!!!“

Riječ *životom* je dvostruko, a druga rečenica trostruko podcrtana. Strossmayer je razglednice naznačio grafitnom olovkom koja je prva, a koja druga.

Pod istim urudžbenim brojem nalazimo i treću ironičnu poruku upućenu biskupu Strossmayeru na mađarskom jeziku, pošiljatelj je potpisan. Tekst, također zbog kratkoće donosimo u cijelosti:

*„Njegovoj Eminenciji.
Gospodinu biskupu Strossmayeru velikoga dostojanstva!
Vaše ponašanje na svečanosti organiziranoj ovih dana u Rogaškoj Slatini jednostavno osuđujem i trudit ću se da zbog Vašeg postupanja budete odlikovani od austrijske vlade. A dotad primite krajnju mržnju srca mađarskog osjećanja. itd. itd.*

Jedan austro-mađar, Gyula Péczöl”

⁷⁸ HR – NAĐ – DS 417/1900.

Na omotu spisa u kojem se i ove razglednice nalaze stoji: „*Magjarski napadaji i pogrde na biskupa Strossmayera i biskupov komentar na iste.*” Stoga donosimo sažetak biskupovog vlastoručnog kometara pisanog 20. kolovoza 1900. godine.⁷⁹ „*Ovo su proste psovke i okrutni napadaji na mene jer nisam htio germanizatorske svrhe magjara...*” U komentaru iščitavamo zanimljiv scenarij koji mu se dogodio putem dok se „*Vozeći se iz Djakova u Zagreb, a iz Zagreba u Krapinu vozio sam se na željeznica, koje su izključivo magjarske, jezikom, osobljem i osobite vrste uljudnosti.*“ Dvije djevojke, Mađarice, koje su ga prethodno spopale i uvjeravale „*da magjari hrvate ljube i da hrvati sve što sad uživaju jedino magjarim zahvaliti imaju. Odvratio sam, ali i opet vrlo uljudno i blago, da se meni čini da ja tu stvar bolje razumijem nego one i njihove obitelji.*“ Te iste djevojke pri rastanku „*htjedoše pri k meni doći za oproštenje me zamoliti da su tako bezobzirno i okrutno na me navaljivale.*“ I na kraju komentara nalazimo refleksiju na dvije razglednice iz Pečuha: „*Ovd nadodajem neki primjer listova koji su mi u tom obziru i osobito pako iz Pečuha poslani. Neka vide naši ljudi, kakva je prosviećenost, dobrota magjara.*“

3.1.3.2. Biskupu šalju pouzdanici sa svih strana uslijed napada mađarskih novina⁸⁰

Povodom napada u novinama, vjerojatno *Pesti Napló*, svećenici sa svih strana šalju biskupu đakovačkom izraze negodovanja pismenim putem.

Svećenici Vinkovačkog dekanata šalju biskupu tekst kojim se izražava njihovo negodovanje u vezi objavljenih napada u mađarskim novinama te žele isto objaviti u časopisu *Pozor*:

„Svećenstvo Kotara Vinkovačkog razabralo je najvećim negodovanjem i prezirom potvore i napadaje raznih nebratskih novina na dobrog si otca, prvog sina domovine, dobrotvora naroda hrvatskoga Preuzvišenoga Gospodina Biskupa Josipa Jurja Strossmayera. hrli ovim putem iste odbiti, očitujući da se ponosi svojim velikanom biskupom, time više stoga takovim vas izobraženi sviet priznaje. Zariče sinovskom odanošću jatiti se i prianjati i u buduće uz Preuzvišenost Vašu nepokolebivom vjernošću skupa sa povjerenim si stadom, neobzirujući se, već odbijajući takove gnjusne i neprijateljske izjave i napadaje.“

Svećenici Petrovaradinskog dekanata 25. siječnja 1885. godine upućuju također članak uredništvu *Pozora* kojeg žele da se objavi. Svećenike je „*nepovoljno i osjetljivo*

⁷⁹ HR – NAĐ – DS 417/1900.

⁸⁰ HR – NAĐ – DS 66/1885.

dirnuo (...) priobćeni u 8. broju „Pozora“ nečovječni i izobražena čovjeka nedostojni, te stoga s ljubavlju kršćanskom u posvemašnjoj oprieci stojeći nasrtaj „Pesti-Naplo-a“ na toli odlična i zaslužna Biskupa našega Josipa Jurja Strossmayera.“ Pitaju se čemu ga uopće opravdavati, kad mu djela govore za sebe. U tom smislu upućuju sve 'slobodno – zidarske škriblere' na časopis *Katholische Gesellschaft* kako ga 'štuju i u zvijezde kuju'.

Zanimljivim tumače pojavu što Lajosa Haynalda, nadbiskupa kaločkog (o kojem je prethodno već bilo riječi) „*poradi domo- i rodoljublja magjarskoga uzveličavaju, a Biskupu Strossmayeru, jerbo ljubi dom i rod hrvatski*“, izvikuju raspeće. Dalje pišu kako je poznato da ti 'čičkaši', naime Mađari, ni sa „*sadanjim banom hrvatskim zadovoljiti ne mogu*“. 'Prijatelja bi držali nasmijanog', naime hrvatski narod, ako bi se odstranio biskup Strossmayer ili hrvatski ban.

Na koncu neobjavljenog članka stoje izrazi iskrenog velikog poštovanja i odanosti prema đakovačkom biskupu uz biblijsku parafrazu „*da je onih koji progonstvo trpe radi pravde, kraljevstvo nebesko!*“

Svećenici istog dekanata pišu biskupu Strossmayeru 9. veljače iste godine kako ih „*dirnule bezumne tlapnje 'Pesti-Naplo-a'*. Priložili su mu i prethodno analizirani članak koji nije objavljen u časopisu *Pozor*, „*i tomu neizdanja uzroka nenavede*“.

Dana 18. siječnja 1885. godine župnik u Račinovcima piše u ime đakovačkog klera povodom „*nedostojnih nasertaja nekih magjarskih i nemečkih novina, na uzvišenu osobu i plemenito djelovanje*“ Strossmayerovo. Ovim putem mu izražavaju „*svoju odanu ljubav i nepokolebivu privrženost*“.

Brzobjavom iz Šarengrada 21. siječnja 1885. godine „*bez razlike vjere i naordnosti sakupljeno društvo u samostanu Šarengradskom kliću ljubimcu junačkoga hrvatskoga naroda (...) te se moli iz dna duše Bogu da ga brani dušmanskih napadaja Pesti Naploa i njemu sličnih*“.

3.2. Mađarski nacionalni arhiv u Budimpešti (Magyar Nemzeti Levéltár Budapest)

3.2.1. Odredba o slavenskim misama đakovačkog biskupa Strossmayera⁸¹

Deseta točka dnevnog reda u izvješću Vijeća ministara sa 26. sjednice dana 28. lipnja 1882. godine raspravlja o odredbi biskupa Strossmayera o slavenskim misama. U rukopisima imamo uvid u sadržaj odluke Vijeća ministara.

Prijevod donosimo u cijelosti.

„Gospodin ministar je obavijestio da po izvješću ministra vanjskih poslova i iz drugih izvora se saznaje da se u biskupiji đakovačkog biskupa Strossmayera na slavenskih apostola Ćirila i Metoda služe mise na slavenskom jeziku i da postoji bojazan da bi se u Zagrebačkoj nadbiskupiji činilo slično.

Imajući u vidu opasnu važnost ove novine koja bi imala za posljedicu da se u Austrougarskoj monarhiji narodi podijele glede vjeroispovijesti po nacionalnostima, a između slavenskih naroda pak da se stvori vjerska povezanost: vijeće ministara smatra važnim da se sve učini kako do toga ne bi došlo. Prema tome, umoljava se ministar vanjskih poslova da utječe na rimsku Svetu Stolicu da se Strossmayeru zabrani uvođenje takvih novina jer bi to naudilo Katoličkoj Crkvi. S druge strane neka se obrati i hrvatskom banu da upozori zagrebačkog nadbiskupa kako bi i on svojom natpastirskom vlašću zabranio Strossmayeru održavanje slavenskih misa, a potom hrvatski ban neka izvjesti Njegovo Veličanstvo o tome: je li Strossmayer bio poslušan ovoj zabrani ili nije.“

3.2.2. Prijekor biskupa Strossmayera⁸²

Spis sadržava prijekor biskupa Strossmayera zbog postupka imenovanja Nikole Voršaka pomoćnim biskupom, koji je slijedio postupak Josipa Stadlera kada je imenovao kanonika Antona Jegličića pomoćnim biskupom.

17. rujna 1898. godine hrvatsko – slavonsko – dalmatinski ministar predstavlja banu Dragutinu Kuhenu Héderváryju prijedlog biskupa Strossmayera za imenovanje pomoćnog biskupa. Ban Héderváry se pri tom poziva na vrhovnu odluku, donesenu 17.

⁸¹ HU- Magyar Nemzeti Levéltár (dalje MNL) -K 27 (1882.06.28.) – 1R/16, *Izvješće Vijeća ministara sa 26. sjednice dana 28. lipnja 1882. godine*

⁸² HU – MNL – K 27 (1898. 10. 05.) – 1R/10, *Izvješće Vijeća ministara sa 43. sjednice dana 5. listopada 1898. godine*

lipnja tekuće godine, prema kojoj je on ovlašten da od Strossmayera zatraži objašnjenje zbog postupka imenovanja Voršaka pomoćnim biskupom. Strossmayer se u vezi toga izjasnio osobnim pismom iz Rogaške Slatine (Slovenija) 18. srpnja tekuće godine.

Ban ovo pismo nije smatrao prikladnim da dostavi višim vlastima, stoga se ponovno obratio đakovačkom biskupu s pitanjem hoće li ga biskup ovlastiti da pismo dostavi caru Franji Josipu I. ili da isto pismo smatra isključivo osobnim.

Na to je Strossmayer uputio telegram iz Rogaške Slatine 25. srpnja iste godine, čiji se sadržaj poklapa sa sadržajem spomenutog pisma. Kao razlog imenovanja Voršaka pomoćnim biskupom navodi imenovanje biskupom kanonika Antona Jeglića. Josip Stadler, nadbiskup sarajevski, mu je predložio da čini i on slično budući da je kanonik Voršak prikladna osoba đakovačkog kaptola za biskupa koadjutora. Arhivski spis navodi točan citat Strossmayerovog pisma:

„Ja sam jedno vrijeme odgađao, iako sam znao da po nauku katoličke vjere i po načelima crkvenog prava biskup ima vlast takav prijedlog uputiti Svetoj Stolicu. Sveta Stolica pak ima vlast biskupa imenovati.“

Kao opravdanje toga navodi kanoniste: Schultera, Aichmerta, Porubszky-ja i poziva se IV. članak konkordata. Nadalje opravdava svoj postupak riječima:

„Iako sam ovo dobro znao, ipak unaprijed sam vidio i bio uvjeren da u današnjim okolnostima na redoviti način svoj cilj ne mogu ostvariti, zato sam se obratio pravu, milosti i dobroj namjeri Svetog Oca.“

Strossmayer citira pismo upućeno papi dana 27. prosinca 1897. godine i napose izdvaja sljedeće:

„Ako je pak ovo (naime Voršakovo imenovanje) iz diplomatskih ili kojih drugih razloga glede Svetog Oca neumjesno ili glede Crkve neprikladno izgleda, ja ću rado odstupiti od svog prijedloga i molbi.“

Na ovaj se citat pozivajući Strossmayer kaže da „prava krune“ nije zanemario, već je poštivao ukoliko je svoju molbu uputio papi da „Papa pobijedi svojim utjecajem i posredovanjem prepreke koje on ne može u današnjim okolnostima nikako pobijediti.“

Kao opravdanje da su „prava krune“ ispoštovana, Strossmayer navodi okolnost da je Njegovo Veličanstvo putem apostolskog nuncija u Beču obaviješteno o Voršakovom imenovanju.

Ovu okolnost da je car Franjo Josip bio obaviješten o imenovanju Voršaka pomoćnim biskupom saznajemo iz pisma tadašnjeg državnog tajnika, kardinala Mariana Rampolle del Tindara (1843. – 1913.) upućenog Strossmayeru dana 3. veljače iste

godine u kojem je, kaže Strossmayer, rečeno da je bečki nuncij pozvan da provede kanonski proces u vezi Voršakovog imenovanja. Na koncu đakovački biskup moli bana da ga zaštiti od napada pred carom.

Donosimo sažetak banovog komentara na Strossmayerovo pismo. Strossmayerova tvrdnja da ga je nadbiskup Stadler poticao na ovaj korak ban ne dovodi u pitanje, ali smatra da je Stadler bio samo izlika biskupu u ovom slučaju, jer kod državnog tajnika, kardinala Rampolle, Strossmayer uživa veći ugled nego što ima Stadler. Strossmayer nipošto nije trebao slijediti Stadlerov savjet, budući da je znao, kako to priznaje i sam, da se taj čin suprotstavlja redovitosti. Što pak „spašava“ biskupov nekorektni postupak jest to da on temelji svoj čin na tvrdnji da „*u današnjim okolnostima redovitim putem cilj ne bi postigao*“. Na ovakvu odvažnu izjavu Strossmayer nije bio ovlašten, jer je tu riječ o caru pridržanim pravima. Đakovački biskup je zasigurno mislio da svoj cilj ne može postići, jer tadašnja vlada nije imala blagonaklonost prema njemu. Time ćemo opravdati i često citiranu izjavu iz biskupovog pisma „*u današnjim okolnostima na redoviti način svoj cilj ne mogu ostvariti*“.

Ali i da je imao razloga s nepovjerenjem se odnositi prema vladi, i u tom slučaju je mogao pronaći put do cara putem neposredne molbe ili žalbe, kao što je to koji puta i učinio u slučajevima koji su se ticali njegove biskupije. Kao primjer navodimo slučaj uspostave župa na teritoriju Vojne krajine, koja je bila pod patronatskim pravom cara Franje Josipa.

Razlog njegovog izgovora nema nikakvog temelja.

Strossmayer ni ostale svoje tvrdnje nije znao dokazati te je Svetom Ocu dao do znanja da „*u današnjim okolnostima*“ ne može tražiti sebi pomoćnog biskupa, i zato bi stavio u ruke Svetog Oca uklanjanje određenih poteškoća. U obraćanju papi se samo to saznaje da je spreman odreći se svoga prijedloga, ukoliko bi ostvarenje istoga bilo poteškoća.

Tako se i iz odgovora državnog tajnika Rampolle doznaje samo to da je bečki nuncij obaviješten o Voršakovom imenovanju i da pokrene kanonski proces.

Iz odgovora kardinala Rampolle Strossmayer zaključuje da je Franjo Josip bio obaviješten o mogućem imenovanju. Ova okolnost se pak, da je bečki nuncij dobio ovakvu obavijest, iz pisma državnog tajnika ne da iščitati.

Na koncu, budući da je đakovački biskup bio svjestan da je svojim postupkom učinio propust koji se tiče prava cara, ban predlaže da Strossmayer zbog spomenutog postupka bude prekoren. Vijeće ministara se slaže s banom da se to predloži caru, no

smatra da je banov prijedlog prijekora najblaža kazna koju je biskup svojim postupkom zaslužio. Pogriješio je u redoslijedu obraćanja i podnošenja molbe jer se u znanju postojećoj pravnoj praksi namjerno suprotstavio i propustio tražiti prethodnu dozvolu cara Franje Josipa za imenovanje pomoćnog biskupa pa bi se tek nakon toga mogao obratiti Svetoj Stolici.

Osim prijekora, Vijeće ministara daljnje korake ne smatra potrebnima. U tijeku pregovora je pravilo to da je pri imenovanju pomoćnog biskupa prethodna suglasnost vladara potrebna što potvrđuje i Sveta Stolica.

Iz prikazanog izvješća Vijeća ministara nam se čini da dosadašnji neprijateljski odnosi s mađarskom vladom krajem 1898. godine su postali još zategnutiji, jer u vezi imenovanja pomoćnog biskupa (Voršaka) obratio se izravno Rimskoj kuriji, što Vijeće ministara smatra mimoilaženjem jurisdikcije vladara.⁸³

⁸³ Usp. *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában II. (1892 – 1900)*, str. 787.

ZAKLJUČAK

Na kraju rada želimo sažeti cjelokupni rad i donijeti neke zaključke.

Kako smo naznačili na početku, otežavajuća je okolnost razasutost i manjkavost podataka i zbog toga nam se možda pokazuje svojevrsna kronološka netočnost. Ono pak što se očituje i provlači kroz cjelokupni prikaz jest napeti odnos biskupa Strossmayera prema Mađarima i Mađara prema biskupu. Taj odnos se zrcalio i na hrvatsko – mađarsku politiku. Strossmayerova nastojanja idu u smjeru politički autonomne države. Problematika oko hrvatsko – ugarske nagodbe, koja će se dogoditi 1868. godine, je prisutna za vrijeme Strossmayerove biskupske službe. Nismo ju ni mi mogli mimoići u elaboriranju biskupova djelovanja na političkoj sceni. Strossmayer se ovdje pokazuje istinskim domoljubom koji se zalaže za interese svoje domovine i hrvatskog naroda.

Vidimo kako se politička nesuglasnost u mnogim slučajevima preslikavala i na ostala područja njegova djelovanja, tako i na njegovu biskupsku pastoralnu službu. Sve to do te mjere da se u pojedinim situacijama osjeti prezir prema mađarskom narodu i na području njegove biskupije.

Željeli smo ovim radom doprinijeti objektivnoj bazi podataka o biskupu Strossmayeru. Smatramo važnim skupljati povijesne činjenice iz mađarske historiografije iz razloga što je Hrvatska, ali i Đakovačko – osječka nadbiskupija, u prethodnim stoljećima bila povezana s mađarskim narodom te za otkrivanjem svoje povijesti može i te tako crpiti iz njegovih povijesnih izvora.

LITERATURA

ANGYAL Endre, *Magyar-horvát kapcsolatok a historiográfiában*, u: Tanulmányok a Dél-dunántúli történetéből. Dunántúli tudományos gyűjtemény, Series Historica 55, Budapest, 1970.

DEÁK Ágnes, *Lady Blennerhassett és Haynald Lajos érsek barátsága*, u: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 3-4. (1995.) 7., str. 93 – 94.

HERMANN Egyed, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, Aurora Könyvek, München, 1973.

KATUS László, *Az I. Vatikáni Zsinat az újabb történeti kutatások tükrében*, u: Mérleg, 38. (2002) 2., str. 195 – 215.

KOVÁTS Erasmus, *A vatikáni zsinat visszhangja Magyarországon*, Győregyházmegyei Alap Nyomdája, Győr, 1943.

LAKATOS Andor, *Haynald Lajos kalocsai érsek és az I. Vatikáni Zsinat*, Za privatnu upotrebu, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, 2003.

LOBMAYER Iván, *Történelmi kapcsolataink Horvátországgal*, Budapest, 1941.,

MÁTÉ-TÓTH András, *A katolikus autonómia-mozgalom néhány teológiai aspektusa*, u: Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848-1918., prir. Csaba Máté Sarnyai, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2001.

SALACZ Gábor, *A vatikáni zsinat és a placetum*, Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet, Budapest, 1934.

SZABAD György, *Forradalom és kiegyezés válaszüjtán*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.

SZINNEY József, *Magyar írók élete és munkái*, Budapest, 1905.

TÓTH László, *Politika és egyházpolitika Haynald kiadatlan leveleiben*, u: Katolikus Szemle, 49 (1935.) 8., Szent István Társulat, Budapest, 1935.

WERTHEIMER Ede, *Gróf Andrássy Gyula élete és kora*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1910 – 1913.

Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848-1918., prir. Csaba Máté Sarnyai, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2001.

Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései, prir. Lóránt Csengery, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1928.

Hrvatska opća enciklopedija, prir. August Kovačec, VI., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2008.

Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában II. (1892 – 1900), prir. Gábor Kemény, Tankönyvkiadó, Budapest, 1956.

Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában III. (1900 – 1903), prir. Gábor Kemény, Tankönyvkiadó, Budapest, 1964.

Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában IV. (1903 – 1906), prir. Gábor Kemény, Tankönyvkiadó, Budapest, 1966.

Strossmayer püspök (1815 – 1905), u: Vasárnapi Újság, 16. travnja 1905., str. 246.

Strossmayer József, diakovári püspök, u: Vasárnapi Újság, 6. svibnja 1866., str. 212.

Toldy Ferenc hátrahagyott irataiból, u: Budapesti Szemle, 19. (1879.) 1., str. 128 – 133.

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
UVOD	3
1. STROSSMAYEROVI SUVREMENICI O NJEMU	5
1.1. Antal Csengery	5
1.2. Ede Wertheimer	6
1.3. Vijest o smrti biskupa Strossmayera u mađarskom tisku	9
2. SUVREMENA MAĐARSKA HISTORIOGRAFIJA O STROSSMAYERU.....	12
2.1. Spisi za povijest nacionalnog pitanja.....	12
2.1.1. Životopis iz perspektive mađarske povijesti.....	12
2.1.2. Nacionalno pitanje o prijedlogu zakona o građanskom braku u raspravi zastupnika	13
2.1.3. Govor Nikole Tomašića prigodom rasprave o proračunu godine 1896.....	13
2.1.4. Nezavisni mediji o hrvatsko – ugarskim odnosima i o hrvatskom nacionalnom pokretu.....	14
2.2. Razvoj hrvatsko – ugarskih odnosa	16
2.2.1. Neuspjeh pregovora u vezi nagodbe 1866. godine	17
2.3. Hrvatsko – ugarski odnosi u historiografiji	20
2.4. Otvaranje zagrebačkog sveučilišta.....	25
2.5. Strossmayer na I. Vatikanskom saboru.....	27
2.5.1. Nauk sabora i sumnje.....	27
2.5.2. Saborske veze	28
2.5.3. Podvrgavanje biskupa saborskim odredbama.....	28
3. LIK BISKUPA STROSSMAYERA U ARHIVSKOJ GRAĐI NADBISKUPIJSKOG ARHIVA U ĐAKOVU I MAĐARSKOG NACIONALNOG ARHIVA U BUDIMPEŠTI	30
3.1. Nadbiskupijski arhiv u Đakovu	30
3.1.1. Spisi pastoralne naravi	30
3.1.2. Spisi kulturno – političke naravi	32
3.1.3. Pogrdne na biskupa Strossmayera	36
3.2. Mađarski nacionalni arhiv u Budimpešti (Magyar Nemzeti Levéltár Budapest – MNL).....	39
3.2.1. Odredba o slavenskim misama đakovačkog biskupa Strossmayera.....	39
3.2.2. Prijekor biskupa Strossmayera.....	39

ZAKLJUČAK.....	43
LITERATURA	44